

Frihet genom arbete eller frihet från arbete?

– arbetskritik och lönearbetets hegemoniska diskurser

Malin Ahrås Karlsson

Handledare: Viktor Vesterberg

Abstract

Title: Freedom through labor or freedom from labor? Labor-critique and the hegemonic discourses of labor

This study is a critical discourse analysis of *Frihetsförmedlingen* – a contemporary Swedish project which takes a critical stand against labor markets in their current form. The study focuses on identifying and analyzing the labor-critical discourses in this project, what is being criticized within these discourses and, furthermore, how labor, labor-critique, freedom and lack of freedom is discussed and presented within and around the project. A premiss of the study is the notion that the labor market and the Swedish "work strategy" – arbetslinjen – enjoys a strong hegemonic position in the Swedish society today. In the analysis it is found that a kind of reversed discourse, reflecting and parodizing hegemonical labor discourse, is utilized by Frihetsförmedlingen as a strategy of resistance. Their labor critique is also found to be inspired by academic discourse and, furthermore, aimed at consensus rather than conflict with the hegemonic political discourse. Within the dominant labor discourse the labor critique is portrayed as obsolete and taking part in the labor market is considered a moral obligation. Because of the large difference in the premisses of these two discourses they seem to have a hard time meeting or at least establishing any form of constructive dialogue – one stressing freedom as attainable by joining the labor market and the other advocating freedom from the very same.

Keywords

Labor, resistance, discourse, labor-critique, hegemony, freedom/lack of freedom

Nyckelord

Lönearbete, motståndsdiskurser, arbetskritik, hegemoni, frihet/ofrihet

Förord

Stort tack till Viktor för ett engagerat handledarskap och för både peppande och konstruktiva kommentarer genom hela uppsatsprocessen.

Innehåll

1. INLEDNING	1
1.1. PROBLEMFÖRMULERING.....	1
1.2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.3. AVGRÄNSNINGAR OCH FÖRTYDLIGANDEN	2
2. EMPIRISKT MATERIAL	3
3. TIDIGARE LITTERATUR	3
4. METOD	7
4.1. METODREFLEKTIONER OCH KLARGÖRANDEN.....	7
4.2. ETISKA REFLEKTIONER.....	9
4.3. URVAL OCH INSAMLING AV MATERIAL.....	10
4.4. FAIRCLOUGHS KRITISKA DISKURSANALYS	10
4.4.1. Tillvägagångssätt	13
4.4.2. Diskursanalytiska begrepp	13
5. SOCIAL KONTEXT	14
5.1. IDEOLOGI OCH SJÄLVKLARHETSEFFEKTER	15
5.2. ARBETE SOM RÄTTIGHET ELLER SKYLDIGHET?	16
5.3. ARBETE OCH FRITID	19
6. ANALYS	20
6.1. SPRÅK OCH SPEGLINGAR	20
6.1.1. Självklarhetseffekter	22
6.1.2. Omvandling.....	24
6.2. VAD INNEBÄR FRIHET/OFRIHET?	26
6.2.1. Mental och individuell frihet.....	28
6.2.2. Frihetsförmedlingens arbetsbegrepp	30
6.3. TOMT OCH MENINGSLÖST ARBETE.....	32
6.4. REAKTIONER OCH DISKUSSIONER.....	36
6.4.1. Frihetsförmedlingen i media	38
6.5. ANSTÄLLNINGSBARHET	41
6.6. ETT FÖRÄNDRAT SAMHÄLLE	42

7. DISKUSSION.....	47
7.1. ARBETSKRITISKA DISKURSER	47
7.2. MOTSTÅNDSSTRATEGIER	47
7.3. DISKUSSIONER OCH FRAMSTÄLLNINGAR	48
7.4. AVSLUTANDE DISKUSSION	51
8. SAMMANFATTNING	54
9. LITTERATUR	56
9.1. TRYCKTA KÄLLOR.....	56
9.2. OTRYCKTA KÄLLOR	57

1. Inledning

Jobb och sysselsättning är en central fråga för alla riksdagspartier idag, och den politiska idén om arbetslinjen har en stark ställning i samhället. Arbetslinjen kan förstås som en huvudprincip inom svensk arbetsmarknads- och socialpolitik, vilken innebär att arbete eller utbildning ska erbjudas arbetslösa framför understöd eller bidrag¹. Samtidigt som politiker under 2000-talet betonat och vurnat för arbetslinjen allt starkare har det - särskilt inom akademien och aktivistkretsar - börjat formuleras ett ifrågasättande mot arbetsnormen². Under 2010-talet kan debatten om lönearbetet och arbetskritiken i en svensk kontext sägas fått en nytändning, med Roland Paulsens bok *Arbetsamhället*³ som ett slags startskott. Utanför den etablerade politiken finns en växande kritik mot arbetslinjen och ett ifrågasättande av arbetsamhället, samt ett ökat intresse för olika sätt att leva som inte är inriktat på eller avhängigt lönearbete. Det kan därför vara intressant att studera dagens arbetskritik – vad säger den och vad är det den kritiserar mer specifikt? Ett exempel på samtida arbetskritik är projektet *Frihetsförmedlingen*, som den här uppsatsen tar sin utgångspunkt ifrån. Frihetsförmedlingen har en hemsida där det bland annat är möjligt att registrera sig som *fribetsökande*, söka i deras platsbank efter frihet och ansöka om *fribetsstillstånd* och *nystartsfribet*. De skriver också debattartiklar och reflektioner om arbete och frihet, och har *fribetsförmedlarkontor* som kan besökas. I den här studien analyseras Frihetsförmedlingens material samt texter som andra skrivit om Frihetsförmedlingen med hjälp av kritisk diskursanalys.

1.1. Problemformulering

I svensk politik har lönearbete och arbetslinjen varit ett centralt tema under lång tid⁴. Mitt intresse och utgångspunkt för den här studien rör sig kring dagens syn på och debatt kring lönearbete, och mitt fokus ligger på kritik av de hegemoniska diskurserna kring detta. För studien är jag intresserad av vad dagens arbetskritik uttrycker och fokuserar på, och hur detta diskuteras i relation till lönearbetets hegemoni. Arbetskritiken kan inte sägas vara något enhetligt, utan det finns olika typer av arbetskritik. För att avgränsa studien utgår jag ifrån ett aktuellt arbetskritiskt projekt – Frihetsförmedlingen – som empiriskt fokus. Således blir det också detta utsnitt av dagens arbetskritik som min studie handlar om. Att fokusera på motståndsdiskurser till de hegemoniska diskurserna är relevant då lönearbetets och arbetslinjens ställning är stark idag och då arbete alltmer kommit att ses som en skyldighet snarare än en rättighet i samhället⁵.

¹ Nationalencyklopedin

² Davidsson, T. (2016). ”Är arbete inkluderande? Ett kritiskt perspektiv på det tidiga 2000-talets arbetslinje.” I Petersson och Davidsson (red.) *Social exkludering. Perspektiv, process, problemkonstruktion*. Lund: Studentlitteratur. Sidan 60

³ Paulsen, R. (2010). *Arbetsamhället. Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups

⁴ Junestav, M. (2004). *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Avhandling i ekonomisk historia, Uppsala Universitet

⁵ Hörnqvist, M. (2008). ”Disciplinerande aktivering – den svenska arbetsmarknadens undervåning”. I Tesfahuney & Dahlstedt (red.) *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Hägersten: Tankekraft förlag

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att identifiera och analysera diskurser som är kritiska mot dagens lönearbete och arbetslinjen ur mitt material. Jag intresserar mig även för hur motståndsdiskurserna tas emot och diskuteras, samt hur dagens lönearbete framställs. I studien analyserar jag diskursiva uttryck för arbetskritik, och ser vad dessa mer specifikt kritiserar samt hur de kritiska diskurserna kan förstås utifrån en större samhällskontext. På så sätt kan studien bidra till en ökad och djupare kunskap om en del av dagens arbetskritik, men också om de hegemoniska diskurserna kring arbete som finns idag.

För att kunna uppfylla studiens syfte utgår jag från följande frågor:

- Vilka arbetskritiska diskurser kan identifieras i Frihetsförmedlingens material, och vad kritiserar de?
- Hur kommer motståndet till arbete till uttryck i de arbetskritiska diskurserna?
- Hur diskuteras och framställs arbete, arbetskritik, frihet och ofrihet hos Frihetsförmedlingen samt i diskussioner och texter om deras material?

1.3. Avgränsningar och förtydliganden

I studien fokuserar jag på Frihetsförmedlingen i sin helhet, och går inte in på ett individperspektiv och till exempel intervjuar personer aktiva i projektet. Utifrån mitt analytiska perspektiv är det inte enskilda individers perspektiv som är intressant utan snarare de arbetskritiska diskurserna som finns i projektet.

Motstånd mot lönearbete finns i olika varianter, mer eller mindre svåra att lägga märke till. Studien fokuserar på det mer uttalade motståndet som syns och hörs. Studier på andra typer av motstånd mot lönearbete eller arbetslinjen har gjorts tidigare, vilket jag skriver om under rubriken Tidigare litteratur.

Jag har valt att i uppsatsen definiera arbete i form av det moderna lönearbetet. Begreppet arbete kan vara väldigt brett och vad som ska räknas in som arbete i olika bemärkelser är en hel diskussion i sig⁶. Min studie kommer också att röra sig inom en svensk kontext, även om viss litteratur relaterar till en något bredare, så kallad västerländsk kontext. Mitt analytiska fokus ligger på en samtida kontext.

Anledningen till att jag skiljer på motstånd, kritik och alternativ till arbete eller arbetssamhället är på grund av att det är möjligt att vara kritisk utan att för den skull visa på något alternativ, samtidigt som andra visar på alternativ till arbetssamhället men inte för den skull är uttalat kritiska mot lönearbete. Det kan också tänkas att det är möjligt att kritisera något utan att göra motstånd mot det.

Uppsatsen är disponerad på så vis att jag inleder med att ge en bild av vad som utgör mitt empiriska material. Därefter ger jag en forskningsöversikt på ämnet motstånd och kritik till arbetssamhället. För att analysera mitt material tar jag hjälp av kritisk diskursanalys, vilket jag går igenom i metodavsnittet. I metodavsnittet tar jag även upp etiska reflektioner. Övriga teorier som jag använder för att tolka empirin går jag igenom under rubriken Social kontext. Därefter kommer mitt analyskapitel som är indelat i rubriker efter olika teman jag urskilt i materialet. Efter det följer en slutdiskussion där jag

⁶ Karlsson C. J. (2013). *Begreppet arbete: definitioner, ideologier och sociala former*. Lund: Arkiv

återkopplar till mina frågeställningar och diskuterar vad jag kommit fram till i analysen. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning av studien i sin helhet.

2. Empiriskt material

Studiens empiriska material utgörs av projektet Frihetsförmedlingen, vilket är kritiskt till dagens lönearbete i sitt material. Jag tolkar Frihetsförmedlingen som ett politiskt projekt med inslag av ett konstprojekt, då de har en delvis ironisk eller parodierande framtoning i sin spegling av Arbetsförmedlingen och har haft tillfälliga frihetsförmedlarkontor på konstmuseer och gallerier, men också skriver debattartiklar och artiklar med analyser och reflektioner om arbete och frihet. Eftersom jag är intresserad av dagens arbetskritiska rörelser passade Frihetsförmedlingen bra då det är ett samtida arbetskritiskt projekt. Frihetsförmedlingen har en hemsida som vid en första anblick är nästintill identisk med Arbetsförmedlingens hemsida, men istället för arbete säger de sig alltså förmedla frihet. På sidan finns förutom material om själva Frihetsförmedlingen också debattartiklar, analyser och reflektioner om arbete och frihet. Min analys av projektet och den kringliggande diskussionen av arbete inkluderar sådant som hemsidans utformning och material. Även material kopplat till projektet, som Frihetsförmedlingens Facebook-sida och material som skrivits någon annanstans under projektets namn eller sådant som andra skrivit om projektet tas in i analysen. Den slutliga analysen kom att röra sig om material från Frihetsförmedlingens hemsida, Facebook-sida samt tre debattartiklar skrivna av Frihetsförmedlingen publicerade i tidningar och sex tidningsartiklar om Frihetsförmedlingen skrivna av utomstående. Då mycket av Frihetsförmedlingens material så tydligt bygger på Arbetsförmedlingen har jag för att förtydliga och undersöka relationen mellan materialen även tagit in texter från Arbetsförmedlingens hemsida i analysen. Detta var inte del av mitt insamlade material utan något jag tog in under analysens gång för att tydliggöra likheter och skillnader mellan materialen för läsaren. Materialet jag använt mig av är offentligt och finns öppet på internet, vilket innebär att det är lättillgängligt både för mig och för andra.⁷

3. Tidigare litteratur

Vad gäller tidigare forskning har jag tittat på samtida texter som riktar in sig på motstånd och/eller kritik mot lönearbete eller arbetslinjen. Dessa studier fungerar både som en inramning för var min studie ligger i relation till andra studier, och bakgrund för min studies kontext som också kan bidra med ökad förståelse till mitt ämne. Det finns mycket forskning kring arbetslinjen, arbetsmarknaden och arbete, både utifrån dagens situation och i ett historiskt perspektiv⁸, men vad gäller motstånd, kritik eller alternativ till lönearbete tycks inte lika mycket forskning gjorts. Mycket av den forskning jag kunnat hitta är i ett historiskt perspektiv och inte så fokuserat på idag.

I *Arbetsambället* skriver Paulsen om arbete och arbetskritik från antiken fram till idag, med ett brett arbetsbegrepp som inte enbart inkluderar lönearbete. Han menar att arbete idag har blivit ett

⁷ Under insamlandet av materialet behövdes inte inloggning på Facebook för att ta del av det, men senare kom det ibland upp en inloggningsruta som skymde delar av sidan.

⁸ Se t.ex. Junestav 2004, Paulsen 2010, Bauman 2012, Sennett 2007

självändamål, och att arbetssamhället upprätthålls med hjälp av arbetsideologier.⁹ Paulsen diskuterar också alternativ till arbetssamhället i ett kapitel, där han skriver: ”[m]ed allt fler som insjuknar i stressrelaterad depression och utbrändhet har även frön till en allmän motdiskurs börjat spridas; detta märks inte minst i ofta repeterade visdomsord som att ’ingen ångrar på sin dödsbädd att han eller hon arbetat för lite’”¹⁰. Han tar dels upp ekoaktivism, där individer tar avstånd från eller begränsar sitt deltagande i reglerad produktion och konsumtion. Det kan medföra ett hot mot arbetssamhället eftersom de privata hushållen minskar sitt beroende av lönearbete i takt med att de minskar sina ekonomiska utgifter. Medborgarlön¹¹, som inte urvattnas eller ses som ett komplement till arbetssamhället, tar Paulsen upp som ”det mest slagkraftiga alternativet till arbetssamhället som arbetskritiken lyckats uppbåda”¹². Samtidigt menar han att det finns stor risk att ett införande av medborgarlön skulle medföra att arbetssamhället stärktes i grunden, då det troligen skulle komma att införlivas i den stimulansekonomiska politiken. Mer radikala medborgarlönsförslag menar Paulsen är tillväxtkritiska – åtminstone till tillväxt i form av ökad BNP - och ser medborgarlön som en väg till att slå ner arbetsideologin¹³. Paulsens bok är i relation till min studie kontextskapande och ger en överblick över arbetskritik i främst ett historiskt men också nutida perspektiv, samtidigt som den också i sig är en central del av dagens arbetskritiska diskurser.

Andra som skrivit om medborgarlön i en svensk kontext är till exempel Per Janson¹⁴ och Christer Sanne¹⁵. Sanne lägger fokus på att vi både för klimatets och vår egen hälsas skull borde jobba mindre. Janson konstaterar bland annat den stora diskrepansen i hur etablerad idén och diskussionen om medborgarlön är inom akademien och hur den helt verkar ignoreras i den offentliga debatten i Sverige. Han menar att det inte går att bortse från att det finns maktintressen kopplat till diskussionen, främst då det inte finns någon maktstark grupp som förespråkar medborgarlön. Det ses också som en väldigt radikal idé i en svensk välfärdscontext då det helt frikopplar bidrag från arbete.¹⁶ Detta är intressant som kontext för min studie då det visar på arbetslinjens starka och ofta oemotsagda ställning i det svenska samhället.

I sin avhandling *Empty Labor*¹⁷ har Paulsen studerat det *tomma arbetet* och frågar hur och varför anställda inom många yrkesgrupper idag kan spendera stora delar av sin arbetstid på tomt arbete. Det kan innebära att de istället för att sysselsätta sig med arbetsuppgifter sköter privata angelägenheter under arbetstiden, alternativt bara sitter av tiden på arbetsplatsen. Han identifierar olika typer av tomt arbete, och menar att det både kan röra sig om avsiktlig så kallad maskning eller ofrivillig sysslolöshet på grund

⁹ Paulsen 2010

¹⁰ Ibid 2010: 205

¹¹ Kallas även basinkomst. En fast summa som delas ut månadsvis till alla individer eller medborgare helt oberoende av arbetsinsats eller sysselsättning. Se t.ex. basinkomst.nu för mer fakta.

¹² Paulsen 2010: 216

¹³ Paulsen 2010: 216f

¹⁴ Janson, P. (2003). *Den huvudlösa idén: medborgarlön, välfärdspolitik och en blockerad debatt*. Lund: Arkiv

¹⁵ Sanne, C. (2010). *Keynes barnbarn – en bättre framtid med arbete och välfärd*. 2:a upplagan. Stockholm: Formas

¹⁶ Janson 2003

¹⁷ Paulsen, R. (2013). *Empty Labor. Subjectivity and Idleness at Work*. Uppsala Universitet, Sociologiska institutionen

av brist på arbetsuppgifter. Han tar upp frågor kring vad arbetet har för betydelse eller egentligen tjänar för syfte idag. Många av de intervjuade upplever att deras jobb inte har någon mening, även om de utåt sett uppfyllde kriterier för att ha ett bra jobb.¹⁸ Här kan Paulsen sägas ta upp motståndsstrategier till lönearbetet, som han menar i många fall är tomt på innehåll idag, vilket också kan fungera som en kontextualisering till min studie.

I antologin *After Work. Farväl till arbetslinjen*¹⁹ diskuterar ett antal skribenter och forskare dagens lönearbete och olika alternativa lösningar till identifierade problem. Bland ämnena som är relevanta för min studie finns Linn Spross kapitel om arbetstidsförkortning och arbetskritik i ett historiskt perspektiv²⁰, David Graebers resonemang om så kallade nonsensjobb och vad arbetet har för betydelse idag²¹, samt Rasmus Fleischers kapitel om de senaste decenniernas arbetskritiker och vad som är grundpremisserna i dessa²². Spross menar att frågan om arbetstiden i första hand är en fråga om makt, där minskad arbetstid ger människor mer makt över sig själva då de vinner tillbaka sin tid²³. Graeber skriver om dagens ”nonsensjobb” som han menar utgörs av de näringar som existerar endast för att utföra tjänster åt andra som arbetar så mycket i den expanderade service- och administrativa sektorn att de inte hinner utföra denna service åt sig själva. ”Det är som om någon därute hittar på meningslösa arbeten bara för självändamålet att hålla oss alla i arbete”, skriver Graeber.²⁴ Fleischer skriver om hur resterna av 68-vänsterns arbetskritik, anförd av André Gorz, kulminerade på 1980-talet, för att i början på 90-talet i och med krisåren bli helt marginaliserad²⁵. Under början av 00-talet var arbetskritiken inte utbredd, men bland vänsteraktivister hämtades inspiration från italienska autonoma marxister, arbetsvägran och att se även fritiden som arbete. Med Paulsens *Arbetsambället* som kom ut 2010 påbörjades en debatt kring begreppet arbetskritik – vilket knappt förekommit på svenska innan dess. Tioalets arbetskritik menar Fleischer återknyter till åttiotalets med influenser från Gorz, medan Marx har en undanskynd roll. Arbete påtalas ofta som något som borde kunnat minimeras, men på grund av en historiskt och moraliskt förankrad arbetsmoral har inte detta skett.²⁶ Denna arbetskritik kan enligt Fleischer och Spross ses ha ett nedtonat konflikt- eller maktperspektiv, då den främsta anledningen till att arbetsambället fortfarande existerar härleds till arbetsmoralen och attityder kring arbete²⁷. Fleischer menar även att den typen av arbetsbegrepp som finns hos Paulsen, och som inte bara innefattar lönearbete utan tvingande eller nödvändig verksamhet överlag, kan förstås som ett ontologiskt arbetsbegrepp, där arbete är en oundviklig del av det mänskliga tillståndet, men hade kunnat

¹⁸ Ibid 2013: 174

¹⁹ Borg, K (red.) (2013). *After Work. Farväl till arbetslinjen*. Stockholm: Verbal förlag

²⁰ Spross, L. (2013). ”Workers of all Countries, call it a day! Om arbetstidsförkortning och arbetskritik.” I Borg 2013

²¹ Graeber, D. (2013). ”Nonsensjobb”. I Borg 2013

²² Fleischer, R. (2013). ”Vad är det som kritiseras i arbetskritiken?” I Borg 2013

²³ Spross 2013: 104

²⁴ Graeber 2013: 108

²⁵ Fleischer 2013

²⁶ Ibid 2013

²⁷ Fleischer 2013 & Spross 2013

minimeras²⁸. Fleischer skriver också om det ontologiska arbetsbegreppet jämfört med Marx senare arbetsbegrepp. Hos Marx anses arbetet ha olika former, och i ett kapitalistiskt system antar arbetet en delvis abstrakt form kopplat till vad som anses önskvärdt för att upprätthålla en viss produktionsstandard, något det inte gör någon annanstans. Det inbegriper också att avskaffandet av kapitalismen skulle innebära avskaffandet av arbetet genom att åtskiljandet av fritid och arbete försvinner, medan det är mer problematiskt att tala om ett avskaffande av arbetet med ett ontologiskt arbetsbegrepp då detta innefattar så mycket.²⁹ Detta ger en övergripande bild av olika typer av arbetskritik och vilka olika grunder den vilat på under de senaste decennierna, vilket bidrar med ökad förståelse och är användbart för mitt ämne och analys.

Tobias Davidsson skriver delvis om dagens arbetskritiska perspektiv i antologin *Social exkludering*, och menar att den ofta fokuserar på det smått absurda i att allt fler arbetssysslor automatiseras eller bortrationaliseras på grund av bland annat förbättrad teknologi, och att vi samtidigt uppmanas till att jobba alltmer samt att det måste ”skapas fler jobb” för att kompensera för de som försvinner. Istället skulle detta kunna ses som en utveckling som möjliggör att vi kan jobba mindre.³⁰ I en kapitalistisk ekonomi är det dock principen om ständig tillväxt som driver systemet, varför det hela tiden behövs skapas fler jobb, skriver Davidsson³¹.

Jan Ch Karlsson skriver i boken *Den smidiga mellanchejen – och andra motståndsberättelser*³² om människors behov av värdighet och autonomi i sitt arbete, och om olika former av motstånd som uppstår mot arbetsvillkoren som inte ger dem detta. Han menar att det inom tidigare forskning på anställdas motstånd finns starkt värdeladdade slutsatser – som att allt motstånd kallas dysfunktionella handlingar eftersom de inte är funktionella för företagsledningen. Enligt Karlsson riktar sig motstånd uppåt i en makthierarki.³³ Han identifierar alltså olika motståndsstrategier till lönearbetet, men i en annan kontext än vad jag gör.

Maria Andersson har i sin avhandling *Arbetslöshet eller arbetsfrihet* bland annat analyserat självbiografiskt material från arbetslösa personer och studerat handböcker riktade till arbetslösa. Hon granskar bilden av arbetslöshet, och analyserar på vilket sätt den kan förstås som reproducerandet av makt.³⁴ Hon gör en genealogisk analys av lönearbete och arbetslöshet, ställer frågor kring vad som är tillåtet och påbudet för arbetslösa individer och vad som inte är det, samt söker efter motstånd mot den moderna arbetsmoralen och lönearbetet som norm.³⁵ Hon tolkar bland annat ovilja att ta på sig skulden för sin egen arbetslöshet som ett motstånd, liksom ”tystnad och ohörsamhet” på kurser ordnade av Arbetsförmedlingen. Ur materialet identifieras också ”[e]tt fåtal män som gjort arbetsfriheten till en del

²⁸ Fleischer 2013: 94f

²⁹ Fleischer 2013: 94f

³⁰ Davidsson 2016: 60f

³¹ Ibid 2016: 73

³² Karlsson, C. J. (2008). *Den smidiga mellanchejen – och andra motståndsberättelser*. Malmö: Gleerups

³³ Karlsson 2008

³⁴ Andersson, M. (2003). *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*. Uppsala Universitet: Etnolore 28

³⁵ Ibid 2003

av en ideologi som tar avstånd från hela det moderna samhället. De förkastar både materialism, miljöförstöring och lönearbete, ägnar sig åt självhushållning och kan väl närmast betraktas som sentida 'gröna vågen'-anhängare³⁶. Detta finner jag intressant då dessa män idag troligen inte skulle omnämnas som en rest från gröna vågen då det finns ett nyvaknat intresse för både sådant som självhushållning, grön omställning och avståndstagande från konsumtion och lönearbete. Andersson identifierar alltså motståndsstrategier bland de arbetslösa individerna, men fokuserar på det tysta och ofta obemärkta motståndet, medan min studie identifierar motståndsstrategier i den mer uttalade arbetskritiken idag, på vilket det inte gjorts mycket forskning vad jag kunnat hitta.

4. Metod

I det här avsnittet redogör jag för min valda analysmetod, vilken är kritisk diskursanalys, avseende de grundläggande premisserna som är relevanta för min studie och de mer konkreta diskursanalytiska verktygen och begreppen jag använder. Hur den kritiska diskursanalysen går till kan enligt Norman Fairclough anpassas efter den egna studiens karaktär då det inte finns några exakta tillvägagångssätt för materialinsamling eller analys som passar in på alla studier³⁷. I en diskursanalys flyter metod och teori samman, och de grundläggande premisserna för metoden blir också oundvikligen teoretiska utgångspunkter³⁸. På grund av detta kommer jag att gå igenom den kritiska diskursanalysens grundläggande premisser, begrepp och verktyg i en och samma del. Metodavsnittet inleds med metodreflektioner, etiska reflektioner och därefter en redogörelse av mitt urval och insamling av material.

4.1. Metodreflektioner och klargöranden

Det är kritisk diskursanalys i Norman Faircloughs tappning som jag tagit inspiration av för min analys av empirin. Att identifiera arbetskritiska diskurser ur det empiriska materialet är ett bra tillvägagångssätt för att kunna analysera vad arbetskritiken framför och hur den diskuteras. Eftersom jag är intresserad av motstånd till dagens hegemoniska arbetsdiskurser och även vill förstå det i en bredare samhällskontext anser jag Faircloughs kritiska diskursanalys passa bra till min studie, då han menar att diskurser inte kan förstås enbart utifrån textanalys utan att även kringliggande samhälleliga och kulturella processer och strukturer behövs³⁹.

Diskursanalys kan sägas inbegripa en socialkonstruktivistisk utgångspunkt⁴⁰, vilket innebär bland annat en kritisk inställning till kunskap som annars anses självklar, och utgångspunkten att vår bild av världen inte kan ses som en objektiv sanning⁴¹. I min studie utgår jag ifrån att lönearbete och föreställningar om både lönearbete och arbete är något historiskt, socialt och kulturellt skapat och inget essentiellt tillstånd

³⁶ Andersson 2003: 148

³⁷ Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press. Sid. 225

³⁸ Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur Sid. 10.

³⁹ Fairclough 1992

⁴⁰ Winther Jørgensen & Phillips 2000: 11

⁴¹ Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. New York: Routledge. Sid. 3f

som inte kan förändras eller problematiseras. Likaså är det inte mitt syfte att värdera vad som är det ”rätta” eller ”sanna” när det kommer till dessa frågor.

Jag utgår ifrån en abduktiv metod för förklaring och förståelse, vilket kan beskrivas som en pendling mellan empiriladdad teori och teoriladdad empiri - en process där man enligt Mats Alvesson och Kaj Sköldberg ”så att säga äter sig in i empirin med hjälp av teoretiska föreställningar, allt under det att man också utvecklar teorin”⁴².

Att som forskare ha en reflekterande inställning menar Alvesson och Sköldberg handlar om att vara uppmärksam på konstruktionsprocessen i forskningen – att det finns något att konstruera, att det finns ett konstruerande subjekt och en social kontext som konstruerar forskaren – och att inte låta något av dessa element ta överhanden. De skriver att reflexivitet bör handla om ”att tänka kring premisserna för sitt eget tänkande, observerande och språkanvändande”.⁴³ Målet eller syftet med diskursanalys är enligt Winther Jørgensen & Phillips inte att komma bakom diskursen till någon slags sann verklighet, utan det är snarare själva diskursen som är föremål för analys. Det handlar inte heller om att sortera in utsagor om världen i riktiga eller felaktiga, även om forskaren kan ställa sig kritisk till vissa. Det är snarare vad som faktiskt sägs/skrivs som fokuseras på för att försöka finna mönster och se vilka sociala effekter olika diskursiva framställningar av verkligheten får.⁴⁴

Innan studien hade jag inte hört talas om Frihetsförmedlingen eller sett något ur deras material, vilket innebär att jag inte har någon koppling till materialet sedan innan, och mindre förförståelse till materialet som skulle kunna påverka analysen. Jag är sedan tidigare intresserad av arbetskritik, men det innebär inte att jag inte också kan förhålla mig kritiskt till det. Forskningen kan, liksom annat, inte antas stå i en neutral eller objektiv position⁴⁵ och med den förförståelsen anser jag inte att det är problematiskt att jag själv och en del av den litteratur jag använder till viss del kan sägas vara del av en arbetskritisk diskurs, så länge jag är öppen med mina utgångspunkter. Ingen kan tala från en helt neutral plats eller komma utanför diskurser och ideologier i sin egen position. Snarare är jag själv med att skapa diskurser i mina tolkningar, och mina tolkningar är även produkter av mina egna förförståelser och inget som kan tillskrivas en objektivitet. Inte heller data bör förstås som objektiva fakta som kan inhämtas av forskaren, utan som något som alltid konstrueras och är perspektivberoende⁴⁶. Att en viss verklighet och vissa typer av tolkningar av världen kommer att skapas i forskningsprocessen kan genom detta förstås som något oundvikligt, men som forskare anser jag att det är viktigt att vara medveten om det och att inte framställa sina egna tolkningar som objektiva sanningar.

För att min studie ska ha genomskinlighet och trovärdighet redovisar jag mitt tillvägagångssätt och empiriska material noggrant, och att materialet finns lättillgängligt för läsaren att själv söka upp bidrar

⁴² Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur. Sid. 61

⁴³ Alvesson & Sköldberg 2008: 487

⁴⁴ Winther Jørgensen & Phillips 2000: 28

⁴⁵ Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) (2013). *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber. S. 18

⁴⁶ Alvesson & Sköldberg 2008: 492

också till detta. Jag strävar efter att vara öppen med mina utgångspunkter och förförståelser och att tydligt visa hur jag gjort mina tolkningar genom empiriska exempel.

4.2. Etiska reflektioner

För samhällsvetenskaplig forskning finns vissa etiska principer att förhålla sig till. Dessa är *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *nyttjandekravet* och *konfidentialitetskravet*. Min studie har inga undersökningsdeltagare i den bemärkelsen att de gör en aktiv insats för att ge information till just min studie, utan jag hämtar mitt material från redan skrivna texter. Mina etiska reflektioner har därför främst rört sig kring konfidentialitetskravet, vilket har att göra med behandling av det insamlade materialet och att deltagare i en studie ska ges största möjliga konfidentialitet.⁴⁷

Det faktum att jag skriver ut projektets namn har ägnats reflektion. Mitt beslut att skriva ut namnet grundar sig i att materialet består av internetsidor och artiklar som är offentliga och öppna för alla. Jag kan inte se att det skulle skada projektet eller de som är aktiva i det genom att inte anonymisera projektets namn. Dessutom är just namnet på projektet och språket på sidorna en central del, då det så starkt anspelar på Arbetsförmedlingen. Att diskutera och analysera språket och utformningen på hemsidan utan att nämna projektets namn skulle därför inte bli särskilt givande. Grundarna och skaparna av projektet och materialet står inte explicit utskrivet på hemsidan eller Facebook-sidan, men det är möjligt att hitta tidningsartiklar och annat där det nämns namn på några personer som är delaktiga i projektet. Några har också publicerat debattartiklar i både Frihetsförmedlingen och sitt eget namn. Jag kommer därför referera till projektet som helhet när de själva skriver så men också referera till specifika namn när det rör sig om publicerade debattartiklar underskrivna med namn.

Eftersom jag även tänkt ha med Frihetsförmedlingens interaktion med konsumenter av materialet på deras Facebook-sida och vill se på bland annat reaktioner, kommentarer och diskussioner de har där involveras också andra utomstående personer i min analys. Även om jag kan komma att citera deras kommentarer kommer jag inte att skriva ut några namn. Det är en offentlig Facebook-sida och det som analyseras är sådant material som vid insamlandet gick att se utan att själv vara inloggad på Facebook. Personerna har också själva kommenterat och valt att deras kommentarer ska vara offentliga, men trots det har de inte gett sitt medgivande till att stå med sitt namn i en akademisk studie. Därför har jag valt att inte koppla samman kommentarerna med namn. Namn eller specifika personer har inte heller någon relevans för min studie. Personerna som kommenterat har troligen inte haft i åtanke att deras kommentarer skulle kunna komma att användas i en akademisk studie, men eftersom offentliga internetsidor och forum är verktyg för spridning, lagring och inhämtning av material bör skribenten vara medveten om att kommentarer på sådana platser inte är privata⁴⁸. För läsare som själva vill se materialet på Facebook-sidan som använts i studien kan det tänkas försvåra att hitta specifika kommentarer när jag inte skriver ut namn på personerna som kommenterat, men eftersom materialet på Frihetsförmedlingens Facebook-sida inte är större än att det går att hitta kommentarerna genom att scrolla sig igenom det anser jag inte det vara något övervägande problem. Det medför såklart också att

⁴⁷ Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab

⁴⁸ Walther 2002 i Kozinets, R (2010). *Netnography. Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage. Sid. 142

det på egen hand med lite ansträngning går att koppla samman kommentarer som citeras i min studie till en viss person, men då det som sagt är en offentlig Facebook-sida ser jag inte detta som avgörande för att inte ha med kommentarer. Det är inte heller något känsligt eller personligt som skrivs. Vad gäller tidningsartiklar som jag tar med i mitt material kommer jag hänvisa till författaren av dessa.

4.3. Urval och insamling av material

När jag bestämt mig för att jag ville analysera en arbetskritisk rörelse eller liknande, började jag med att titta på de jag redan kände till samt söka efter fler på internet för att få översikt. Jag hade ett flertal organisationer/rörelser och annat som jag ansåg kunde vara aktuella för min studie, men för att kunna avgränsa urvalet bestämde jag mig för att ett kriterium skulle vara att de uttalat tog avstånd ifrån eller göra motstånd mot lönearbete, vilket sorterade bort rörelser som till exempel endast visade på alternativa sätt att leva utan lönearbete men inte uttalat var kritiska till det. Andra hade frågan om arbete som en del i sitt engagemang, medan Frihetsförmedlingen enbart riktar in sig på arbete. Det är dessutom ett aktuellt projekt med mycket material, som även har aktiva kanaler i social media där det är möjligt att analysera interaktion med textkonsumenter, vilket också bidrog till att välja Frihetsförmedlingen.

Det empiriska materialet till min studie är lättillgängligt då det finns öppet på olika internetsidor och går att hitta genom sökningar på Frihetsförmedlingen. Både materialet på Frihetsförmedlingens hemsida och Facebook-sida, samt material skrivet om dem har tagits med i analysen. Det mesta av materialet finns på Frihetsförmedlingens hemsida och Facebook-sida, det andra har jag hittat genom sökningar på Frihetsförmedlingen och gått igenom de resultat som kom upp. Artiklar och andra texter skrivna om Frihetsförmedlingen av andra är lättöverskådligt material där jag läst igenom allt för att ta ut relevanta delar till analys. På Frihetsförmedlingens hemsida och Facebook-sida finns mer material, men även där har jag kunnat gå igenom det. Facebook-sidan uppdaterades under tiden som jag samlade in mitt material, så för att avgränsa mig tidsmässigt hämtade jag material därifrån fram till ett visst datum. I min analys har jag även tagit in en del texter från Arbetsförmedlingen för att tydliggöra Frihetsförmedlingens anspelningar på deras material, men detta var något jag gjorde under analysens gång och inget jag samlade in som analysmaterial innan. Det material jag valde ut för analys klistrade jag in i ett eget dokument för att få överblick och allt samlat på ett ställe. Mitt totala insamlade textmaterial landade i ett 50 sidor långt dokument, inklusive anteckningar och transkribering av delar av ett kort filmklipp från ett av Frihetsförmedlingen frihetsförmedlarkontor, men exklusive bilder, material från Arbetsförmedlingen samt ett *fribetstillstånd* utfärdat på mig som jag ansökte om via deras hemsida och fick skickat i ett mail. Materialet från Frihetsförmedlingen upplevde jag som tillräckligt för min studie, medan övrigt material, skrivet av andra om Frihetsförmedlingen inte var lika omfattande. Jag anser trots det att det totala empiriska materialet var nog för att kunna analysera utefter studiens syfte och frågeställningar.

4.4. Faircloughs kritiska diskursanalys

Den kritiska diskursanalysen - eller CDA som den kallas (*critical discourse analysis*) - i Faircloughs version strävar efter att koppla ihop tre olika vetenskapliga traditioner: textanalys inom lingvistik-disciplinen; makrosociologisk analys av social praktik i relation till sociala strukturer, samt en tolkande

mikrosociologisk sociologitradition⁴⁹. Enligt Fairclough har CDA tre grundläggande egenskaper som jag går igenom nedan: den är relationell, den är dialektisk och den är transdisciplinär. Det är en relationell forskningsmetod då huvudsakligt fokus ligger på sociala relationer snarare än på individer eller andra entiteter. Sociala relationer ses som komplexa och som innehållande flera lager. En diskurs uppfattas inte som ett enhetligt fenomen utan som en komplex uppsättning relationer bestående av olika typer av kommunikation. Diskursen har egenskapen att den utgör och skapar mening i de komplexa relationerna som utgör samhällslivet.⁵⁰ Dessa relationer förstås som dialektiska till sin karaktär. Det innebär relationer mellan objekt som är olika varandra men inte så pass att de är skilda åt eller att den ena utesluter den andra.⁵¹ Analyser av dialektiska relationer spänner ofta över konventionella disciplinränsar, och därför kan CDA också förstås som transdisciplinär.⁵² Eftersom diskurser anses stå i dialektiska förhållanden till andra sociala dimensioner anser Fairclough att också andra typer av samhällsteorier behöver tas in i analysen.⁵³ I min studie tänker jag mig att arbetskritiken står i relation till det omgivande samhället och att det kan vara givande för analysen av den att se till de hegemoniska diskurser kring arbete och annat närliggande som finns idag, och deras förhållande.

All diskursanalys utgår i regel från en socialkonstruktivistisk och poststrukturalistisk grund, om än i varierande grad⁵⁴. Fairclough gör till exempel skillnad på diskursiva praktiker och andra sociala praktiker, något som gör CDA något mindre poststrukturalistisk än andra diskursanalytiska angreppssätt, och är ett spår av traditionell marxism.⁵⁵ Enligt Fairclough är diskurs både konstituerande och konstituerad, och detta i ett dialektiskt förhållande. Världen är diskursivt konstituerad på många olika vis, och diskurser kan både reproducera och förändra, men vilka konstitutioner som får socialt konstruerande effekt är beroende av olika förhållanden, som till exempel makt.⁵⁶ Samtidigt som diskurser har möjlighet att konstruera, reproducera och omforma världen är de också formade av andra sociala praktiker och strukturer. Fairclough tar familj som exempel på sin uppfattning om detta förhållande: familjestrukturer och relationer, samt vilka positioner som är möjliga att anta för vilka i en familj är ideologiskt och diskursivt konstruerat. Samtidigt är familj något som människor ställs inför som en reell institution (som upplevs komma i endast ett begränsat antal varianter) med konkreta praktiker och strukturer som, även om de från början är diskursivt skapade, har förtingligats och låsts fast i institutioner och icke-diskursiva praktiker.⁵⁷ Icke-diskursiva fenomen innebär sådant som fungerar

⁴⁹ Fairclough 1992: 72.

⁵⁰ Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis*. 2:a upplagan. Harlow: Longman. S. 3

⁵¹ Fairclough 2010: 4

⁵² Ibid 2010: 4

⁵³ Ibid 2010: 6

⁵⁴ Winther Jørgensen & Phillips 2000: 11 och 13

⁵⁵ Ibid 2000: 13

⁵⁶ Fairclough 2010: 4f

⁵⁷ Fairclough 2010: 59

enligt andra logiker än de diskursiva, till exempel ekonomiska logiker eller institutionaliseringar av socialt handlande⁵⁸.

Det finns ett emancipatoriskt kunskapsintresse i den kritiska diskursanalysen. Det kritiska perspektivet kan ha både en negativ eller positiv betoning, där det förstnämnda fokuserar på hur samhällen skapar och upprätthåller sociala orättvisor, medan den positiva kritiken analyserar hur människor försöker dämpa eller åtgärda dessa, samt hur man ytterligare skulle kunna agera för att komma tillrätta med identifierade problem.⁵⁹ Mitt val av ämne lutar åt en positiv kritik då det rör sig om ett redan identifierat problem och debatten och motståndsdiskurserna kring det idag.

Diskurser bidrar enligt Fairclough till att konstruera sociala identiteter, sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem⁶⁰. Diskursen ses som sammansatt av tre olika element: social praktik, diskursiv praktik och text, och i min analys ser jag till alla tre dimensionerna. Diskursiva praktiker anses bestå av produktion, distribution och konsumtion av text, alltså enbart lingvistiska element.⁶¹ De olika elementen utgör en tredimensionell modell som jag använder som en analytisk ram vid empirisk forskning. Jag ser då på textens egenskaper (textdimensionen), de produktions- och konsumtionsprocesser som är förbundna med texten (diskursiv praktik) och den bredare sociala praktik som händelsen är en del av (social praktik). Fairclough framhäver att när man arbetar med textens egenskaper sysslar man samtidigt med produktions- och konsumtionsprocesser, och omvänt. Men trots det ska de analyseras var för sig då de utgör två olika dimensioner i modellen.⁶² I min analys är det den diskursiva praktiken hos Frihetsförmedlingen som jag vill se på i ljuset av en bredare social praktik i form av bland annat hegemoniska diskurser och ideologier kring arbete i dagens samhälle.

Kritiska anmärkningar som har riktats mot CDA är dels att det är aningen otydligt vad som egentligen skiljer diskursiva och icke-diskursiva praktiker åt, och att gränserna mellan diskursanalysen och analysen av den sociala praktiken inte görs tydlig av Fairclough. Det är också svårt att visa hur något står i ett dialektiskt förhållande till något annat, hur de påverkar varandra och var gränsen går mellan dessa.⁶³ Jag håller särskilt med om att de dialektiska förhållandena är väldigt abstrakta, men i min studie står inte dessa begrepp i huvudfokus för analysen utan fungerar mer som en grundläggande förståelse av den analytiska ramen och grundläggande premisserna för CDA. I början av uppsatsprocessen var jag osäker på om kritisk diskursanalys verkligen kunde fungera för min studie, då det främst tycks användas för att se på och dekonstruera det hegemoniska och jag ville undersöka motstånd och kritik mot detta. Jag tycker trots detta att jag kunde anpassa metoden utefter min studie på ett tillfredsställande sätt.

⁵⁸ Winther Jörgensen & Phillips 2000: 25

⁵⁹ Fairclough 2010: 7

⁶⁰ Winther Jörgensen & Phillips 2000: 73

⁶¹ Fairclough 2010: 59

⁶² Winther Jörgensen & Phillips 2000: 74

⁶³ Winther Jörgensen & Phillips 2000: 93

4.4.1. Tillvägagångssätt

När jag påbörjade analysen av mitt insamlade material läste jag igenom det, markerade sådant som jag fann intressant och relevant för analysen, och klippte in det i ett annat dokument. Efter det, andra, urvalet hade jag ett dokument på 43 sidor. De sidor som försvann bestod främst av upprepningar, ren faktatext om till exempel hur frihetssökande ska gå tillväga för att skicka in information eller ansöka om frihetstillstånd och annat som bedömdes ha mindre relevans för besvarande av studiens syfte och frågeställningar. Med inspiration från Pirjo Nikanders kapitel om diskursanalys i boken *Handbook of Constructionist Research* läste jag igenom detta material mer noggrant för att dela in i teman, kategorisera och färgkoda det efter sådant som kunde bidra till att besvara frågeställningarna⁶⁴. Jag markerade text i olika färger utefter kategorier som vad är frihet/ofrihet enligt författarna och hur framställs och diskuteras arbete. Jag kopierade även texten till ett annat dokument där jag fokuserade på interdiskursiva kopplingar som jag kunde hitta, och på diskurser som kunde urskiljas i materialet samt diskurser som kritiserades. Analysen gick också utefter Faircloughs tredimensionella modell där jag började med att se hur den diskursiva praktiken är producerad och på vilket sätt den konsumeras. Vilka tog del av den och hur reagerade läsarna? Analys av den diskursiva praktiken fokuserade också på hur textförfattare bygger på redan existerande diskurser och genrer för att skapa en text, samt på hur även textmottagarna använder föreliggande diskurser och genrer i konsumtion och tolkning av texten. Textanalysen såg till formella drag hos texten, främst utifrån en lingvistisk utgångspunkt.⁶⁵ Själva textens egenskaper analyserades med särskilda verktyg för att kunna kartlägga hur diskurserna förverkligas textuellt⁶⁶, och de jag använde går jag igenom nedan. Relationen mellan texter och social praktik kan sägas medlas av den diskursiva praktiken, och det är genom den som texter formas av och formar social praktik genom att människor använder språk för att producera och konsumera texter. Den diskursiva praktiken och textdimensionen placerades alltså även i ett ramverk i form av den sociala praktiken som kan sägas omge dem.⁶⁷ Den sociala praktiken utgörs av den teoretiska förståelsen från både tidigare litteratur och det jag går igenom under rubriken Social kontext.

4.4.2. Diskursanalytiska begrepp

Hegemoni-begreppet i Antonio Gramscis version används inom CDA och kan bidra med ett ramverk för att sätta diskurser i en större social kontext där även maktrelationer kan tas med i analysen. Hegemoni står för klassmässig dominans och ledarskap inom de ekonomiska, politiska, kulturella och ideologiska domänerna av ett samhälle. Dominansen uppnås genom att med ideologiska eller förmånliga medel skapa allianser och integrera - snarare än att bara dominera - underordnade klasser. Det är en ständig kamp att upprätthålla en hegemonisk position, och det är alltid ett ostabilt tillstånd och en balansakt.⁶⁸ Detta förhållande utgör också en grund för motstånd, då de konkurrerande

⁶⁴ Nikander, P. (2008). Constructionism and Discourse Analysis. I Holstein & Gubrium (red.) *Handbook of Constructionist Research*. New York: The Guilford Press. Sid. 418f

⁶⁵ Winther Jörgensen & Phillips 2000: 85f

⁶⁶ Ibid 2000: 87

⁶⁷ Ibid 2000: 75

⁶⁸ Fairclough 2010: 61

elementen ger människor resurser till att motsätta sig den hegemoniska konsensus som råder⁶⁹. I min studie är hegemoni ett begrepp jag tar med mig från början som ett sätt att förstå lönearbetets starka ställning i samhället.

Ideologi-begreppet används inom CDA för att förstå hur de rådande och/eller allmänna förklaringarna eller tolkningarna kring ett socialt fenomen uppkommit och blivit den förhärskande förklaringsmodellen. Det kan också ge förståelse för att vissa tolkningar och förklaringar är nödvändiga för att etablera och upprätthålla maktrelationer.⁷⁰ Ideologier skapas enligt Fairclough i ett samhälle där det finns dominansrelationer, till exempel baserat på klass eller kön. Diskurser kan vara mer eller mindre ideologiska, och de ideologiska diskurserna är de som bidrar till att upprätthålla eller omvandla maktrelationerna.⁷¹ Detta är Faircloughs ideologiuppfattning, och i det mer renodlade teoriavsnittet längre ner kommer jag att återkomma till ideologi. Ideologi används i min studie som en bred förståelseram inom vilken jag analyserar specifika delar, som självklarhetseffekter, vilket tas upp nedan.

Begreppet intertextualitet i Faircloughs diskursanalytiska verktygslåda bygger på resonemang kring att det inte finns något som sägs som inte på något vis bygger på och innehåller spår av något annat, och att det som förs vidare i text också blir det som ”går till historien” samt kan bidra till social förändring. Intertextualitet är därför ett användbart verktyg för att analysera hur diskursordningar förändras.⁷² Det behöver inte vara så att en text explicit bygger på eller refererar till en annan text, utan det kan också röra sig på en mer grundläggande och diskursiv nivå som inte är lika uppenbar. Fairclough använder därför även termen interdiskursivitet istället för begreppet intertextualitet - som kan innebära både en mer uppenbar och en grundläggande nivå - för att understryka när det rör sig om en diskursiv nivå.⁷³ Genom att analysera intertextualitet går det att få syn på vilka intertextuella kedjor som finns i materialet, samt om de genomgår någon förändring och om de utmanas eller är stabila⁷⁴.

Jag använder mig även av det diskursanalytiska begreppet *interaktionell kontroll* – hur interaktionen i materialet fungerar och kontrolleras och förhållandet mellan talare, vilket blir aktuellt i Facebook-diskussionerna. Med begreppet *modalitet* går det även att se till graden av instämmande i ett påstående, vilket jag använder för att analysera framställning av något som en sanning.⁷⁵

5. Social kontext

Här tar jag upp teorier som används för att sätta den diskursiva praktiken i en större kontext. För att förstå den diskursiva praktiken bättre och sätta den i ett bredare sammanhang använder jag mig av

⁶⁹ Fairclough 1992

⁷⁰ Fairclough 2010: 9

⁷¹ Winther Jørgensen & Phillips 2000: 79

⁷² Fairclough 1992: 101f

⁷³ Ibid 1992: 104

⁷⁴ Ibid 1992: 232f

⁷⁵ Ibid 1992: 236

teorier kring de senaste decenniernas arbetsmarknads- och socialpolitik samt hegemoniska diskurser eller ideologier kring arbete och politik.

5.1. Ideologi och självklarhetseffekter

”Att sälja sin arbetskraft betraktas i den politiska debatten inte sällan som en mirakelkur för allsköns sociala problem” skriver Tobias Davidsson⁷⁶. Lönearbete förknippas i dagens dominerande diskurs med frihet och inkludering, vilket inte varit fallet i alla tider. När systemet med lönearbete infördes i samhället under industrialiseringen var det en avskydd försörjningsform med hemska förhållanden som människor endast tog till när de var absolut tvungna.⁷⁷ Det blev också de som varken hade pengar eller ägde egen mark allt eftersom de allmänningar – mark som kunde brukas gemensamt av dem som inte ägde egen – som varit viktiga för många överlevnad avskaffades eller privatiserades. Så småningom hade många inget annat val än att söka sig till städerna för att ta lönearbete i de framväxande industrierna.⁷⁸ Davidsson skriver att för det kapitalistiska systemet är dagens förskjutning, som fått oss att sätta likhetstecken mellan lönearbete och frihet, en svårslagen ideologisk triumf⁷⁹.

Inom den kritiska samhällsteorin innehåller ideologin maktfaktorer, och handlar om hur idéer, tankar och meningar används för att upprätthålla hierarkier och ojämlikhet i samhället.⁸⁰ Ideologin genererar vissa självklarhetseffekter, genom vilka förhärskande tanke-system framstår som sanna och rimliga avspeglningar av en objektiv social verklighet⁸¹. Istället för att ses som naturliga förgivettaganden bör dessa förstås som ideologiska uttryck för ett specifikt system, där det till exempel finns vissa konsensus och normer kring sociala rättigheter och skyldigheter. Välfärdsstatens institutioner (re)producerar moraliska uppfattningar om rättigheter och skyldigheter i samhället och hur dessa bör fördelas. I välfärdsstaten villkoras även rättigheterna genom medborgarskap och lönearbete.⁸²

Efter andra världskriget började teorier om att ideologierna är döda och politiken spelat ut sin roll föras fram, men i början av nittiotalet fick argumenten än mer tyngd i sig, och det talades om socialismens död och liberalismens slutliga seger⁸³. Den liberala demokratin på kapitalistisk grund ansågs vara det enda hållbara - och tänkbara - systemet, alla alternativ hade prövats och kunde nu räknas bort⁸⁴. Mekonnen Tesfahuney och Magnus Dahlstedt menar dock att själva talet om att ideologiernas död i sig är ideologiskt, och att ideologierna bara bytt skepnad. Det finns också en uppfattning om att politiken idag är postpolitisk, vilket medför att många delar av det sociala livet anses apolitiska, naturliga eller

⁷⁶ Davidsson 2016: 59

⁷⁷ Ibid 2016: 79

⁷⁸ Weman, J. (2011). *Åtgärdslandet - Arbetsförmedlingens svarta bok*. Stockholm: Federativ förlag. Sid. 24ff

⁷⁹ Davidsson 2016: 79f

⁸⁰ Fridolfsson, C. et al (2015) ”Ideologi som makt och motstånd”. Malmö: *Fronesis* nr 52-53: 9

⁸¹ Fridolfsson et al 2015: 19

⁸² Örestig, J. et al (2015). ”EU-migrantdebatten som ideologi”. Malmö: *Fronesis* nr 52-53

⁸³ Bland annat Fukuyama 1992, ur Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (red.) (2008). *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Hägersten: Tankekraft förlag.

⁸⁴ Tesfahuney & Dahlstedt 2008: 11

självlara och därför inte heller möjliga att påverka.⁸⁵ I det postpolitiska samhällsklimatet är det politik som management som är formeln för hur samhället ska organiseras på bästa sätt, och idealen för både individ, stat och det sociala livet har alltmer kommit att röra sig om sådant som flexibilitet, tillväxt, konkurrens och effektivitet⁸⁶. Det innebär att staten och den offentliga sektorn alltmer drivs liknande ett företag, där fri- och rättigheter gradvis övergår till köp- och sälj- principer, individer reduceras till kunder och allt individualiseras och underställs individens eget ansvar. Att ekonomiseringen av livets alla delar upplevs som opolitisk anses vara kärnan i det postpolitiska. Talet om att vi lever i en postpolitisk värld och att det inte finns några alternativ till den rådande ordningen menar Tesfahuney och Dahlstedt fungerar som en slags självuppfyllande profetia, och utrymmet för stora ideologiskt grundade debatter stympas.⁸⁷ Den neoliberalistiska politiken har med framgång fått sin världsuppfattning att gälla som sanning och fått det att verka självklart att allt och alla ska inordna sig under den globala ekonomins logik⁸⁸.

5.2. Arbete som rättighet eller skyldighet?

Den svenska välfärdsmodellen har kategoriserats som ett generellt system där alla medborgare i landet har rätt till ett socialt trygghetssystem reglerat av staten och finansierat med hjälp av skatter och arbetsgivaravgifter. Arbetslinjen är grundpelaren i den sortens system, och villkor och ersättningsnivåer är utformade för att stärka incitamenten för lönearbete.⁸⁹ Under senare decennier har dock det som brukar kallas den svenska modellen genomgått en hel del förändringar, och kan idag snarare beskrivas som en workfare-regim med neoliberal inslag⁹⁰. Dahlstedt tar upp Bob Jessops teori om workfare-regimen, som har ekonomiskt baserade termer som internationell konkurrenskraft som överordnade mål även för välfärden⁹¹. För att bland annat arbetsmarknaden ska bli mer flexibel och globalt konkurrenskraftig överordnas ekonomisk politik socialpolitik, och sociala utgifter har kommit att ses som en produktionskostnad snarare än ett medel för omfördelning av resurser⁹².

Sedan den ekonomiska krisen på nittiotalet har både borgerliga och socialdemokratiska regeringar betonat arbete som en plikt eller skyldighet, snarare än en medborgerlig social rättighet vilket det tidigare framhållits som. Enligt Magnus Hörnqvist hör förändringen ihop med den generella förändringen i sättet att organisera och se på välfärd. Enskilda arbetssökande erlaggs allt större eget ansvar för sin situation, med både krav och tvång på att aktivera sig med lönearbete. Personlighetsdrag,

⁸⁵ Ibid 2008: 13

⁸⁶ Ibid 2008: 16

⁸⁷ Ibid 2008: 16ff

⁸⁸ Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse*. New York: Routledge. Sid. 4

⁸⁹ Örestig et al 2015: 243

⁹⁰ Dahlstedt, M. (2009). *Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*. Malmö: Liber. Sidan 20f

⁹¹ Jessop 2002 i Dahlstedt 2009: 21

⁹² Dahlstedt 2009: 21f

utseende och social kompetens blir en del i arbetsmarknadspolitiken, som i sig alltmer framstår som ett moraliskt uppfostringsprojekt.⁹³

Malin Junestav har analyserat den svenska arbetslinjen under 1900-talet och menar att trots idéer och visioner om generella socialförsäkringssystem under utvecklingen av välfärdssamhället var det *prestation* på arbetsmarknaden och inte *behov* som fastställdes som grund för den sociala tryggheten vid skador, sjukdom eller arbetslöshet.⁹⁴ Under 1990-talets ekonomiska kris innebar detta system att grupper som inte redan etablerat sig på arbetsmarknaden på grund av svårigheterna att hitta ett jobb inte heller kom in i de generella socialförsäkringssystemen, vilket fick konsekvensen att fler var tvungna att söka det behovsprövade socialbidraget. Ett slags moment 22-situation uppstod i och med att skyldigheten att arbeta betonades alltmer samtidigt som det fanns allt färre arbeten att söka.⁹⁵ Arbetslöshet kom under 90-talet att diskuteras som den enskilde individens ansvar och som något ”självvalt”, och kontrollen och reglerna för arbetslösa blev hårdare.⁹⁶ Enligt Junestav är de sociala rättigheterna i välfärdsstaten inte sammankopplade med den enskildes behov, utan med dennes prestation på arbetsmarknaden. Även det som brukar hänvisas till som ett grundläggande socialt skyddsnät i form av den behovsprövade socialhjälpens kopplades under 90-talet till ett sysselsättningskrav i form av projekt anordnade av kommunen. Samtidigt som den enskilde medborgarens ansvar blev tydligare minskade betoningen på samhällets ansvar.⁹⁷

Nanna Kildal skriver att reformeringen av socialhjälpens och arbetslöshetsunderstödet så att medborgarna krävs på en motprestation i form av arbetsinsats för att få del av denna visar på ett nytt välfärdskontrakt mellan medborgare och stat. Där ses inte offentligt stöd som något medborgare kan göra anspråk på vid behov utan snarare som ett bytesmedel och kontrollverktyg från myndigheterna. I de nya sociala kontrakten får den enskilde individen dock varken någon ordinär lön för sin arbetsinsats eller skyddas av normala arbetstagar rättigheter.⁹⁸ De skandinaviska välfärdsstaterna har karaktäriserats av sin dekommodifiering av medborgarna, alltså att de blir mindre utlämnade till en svängande och polariserande marknad för sin möjlighet till försörjning, men idag går det att tala om en rekommodifiering⁹⁹.

Situationen för människor på arbetsmarknaden har också förändrats sedan slutet av 90-talet, och idag är det vanligt med olika typer av visstidsanställningar istället för fasta anställningar på heltid som tidigare varit standard. De nya arbetsformerna består av provisoriska kontrakt, tillfälliga anställningar utan kontrakt, deltidsarbete, timanställningar, egenföretagande och liknande. Dessa typer av arbetsformer kan ge en upplevelse av frihet likaväl som stress och otrygghet. Det är dock ett faktum att de innebär

⁹³ Hörnqvist, M. (2008). ”Disciplinerande aktivering – den svenska arbetsmarknadens undervåning”. I Tesfahuney & Dahlstedt (red.)

⁹⁴ Junestav 2004: 136

⁹⁵ Ibid 2004: 240

⁹⁶ Junestav 2004: 197

⁹⁷ Junestav 2004: 239ff

⁹⁸ Kildal, N. (2001). *Den nya sociala frågan – om arbete, inkomst och rättvisa*. Göteborg: Daidalos. Sid. 9f.

⁹⁹ Kildal 2001

färre arbetsrelaterade rättigheter och förmåner samt en större osäkerhet inom arbetet.¹⁰⁰ Guy Standing använder termen *prekariatet* för att benämna denna växande grupp av osäkert anställda inom den lönearbetande sektorn¹⁰¹. Denna nya form av flexibla arbetsmarknad framställs ofta som en frigörande faktor för arbetarna, men enligt Richard Sennett är denna typ av flexibla kapitalism endast frigörande för den andel individer som befinner sig överst på den sociala skalan. Han menar att flexibilitet får en betydligt annan innebörd för de som är längre ner på skalan, då de saknar både materiella och sociala förutsättningar och resurser att navigera på en sådan typ av arbetsmarknad.¹⁰²

För att bryta det så kallade utanförskapet som arbetslösa anses befinna sig i ska de inkluderas i samhället genom lönearbete.¹⁰³ Det är de enskilda individernas ansvar att göra sig själva ”anställningsbara” och attraktiva på arbetsmarknaden. Fokus ligger på att du ska förändra dig själv, din attityd och ditt beteende för att passa dagens arbetsmarknad.¹⁰⁴ Magnus Dahlstedt skriver om *det aktiva medborgarskapets ideal* som vuxit fram under början av 2000-talet, och hur det med hjälp av olika slags idéer, ideal och problembeskrivningar samt åtgärder och reformer utformas en politik som genom styrning ska skapa aktiva och ansvarstagande medborgare¹⁰⁵. Han skriver, utifrån Rose, hur individer styrs att göra vissa reglerade och beräknliga val, och att dagens individer därför inte bara kan sägas vara fria att välja utan också tvungna att vara fria och att leva enligt valets princip¹⁰⁶. Entreprenörskap och risktagande är ledord som ska gälla för såväl företag som individer och samhälle, och den ideala medborgaren är ett ständigt föränderligt, entreprenöriellt subjekt som lever enligt marknadsprinciper och är sin egen coach¹⁰⁷. Carl Cederström och André Spicer bygger på ett liknande resonemang som Dahlstedt och menar att i diskursen om anställningsbarhet blir det närmast ett moraliskt påbud att ”ta hand om dig själv”, äta ”rätt”, träna och *må bra*. Dagens fokus på välbefinnande har börjat vändas emot oss och ge oss dåligt samvete och ångest om vi inte hinner träna eller om vi inte är tillräckligt lyckliga, och författarna menar att detta fokus på *en viss typ* av välbefinnande hör samman med marknadsekonomin och skapandet av den produktiva idealmänniskan. Är du stressad över din arbetssituation eller får du inget jobb ligger felet hos dig själv och att du inte övat tillräckligt på mindfulness och positivt tänkande. Att ansvaret och kraven riktas från omvärlden in i den egna identiteten menar författarna är mycket gynnsamt för arbetsgivare och för marknaden.¹⁰⁸

Jon Weman skriver om hur arbetslösa i behov av ersättning eller bidrag i de anordnade aktiveringsåtgärderna fått utföra meningslösa uppgifter som att renovera om felfria stolar eller hur de varit tvungna att sitta av tiden i lokaler där det inte funnits något att göra. Det finns också exempel på

¹⁰⁰ Kildal 2001: 14

¹⁰¹ Standing, G. (2013). *Prekariatet. Den nya farliga klassen*. Göteborg: Daidalos

¹⁰² Sennett, R. (2002). ”Kampen mot det flexibla företaget”. Malmö: *Fronesis* nr. 1-2. Sid. 14f

¹⁰³ Davidsson 2016

¹⁰⁴ Davidsson 2016: 71

¹⁰⁵ Dahlstedt 2009: 9

¹⁰⁶ Rose 1995 & 1999, i Dahlstedt 2009: 28f

¹⁰⁷ Ong 2006, i Dahlstedt 2009: 29f

¹⁰⁸ Cederström, C. & Spicer, A. (2015). *Wellnessyndromet*. Tankekraft förlag

att arbetslösa inom åtgärdsprogram fått utföra arbete för kommunen eller privata företag som motsvarar heltidstjänster och kvalificerade arbeten (men med skillnaden att de inte fått någon lön, förmåner eller möjlighet till fack eller skyddsombud).¹⁰⁹ Åtgärderna ska officiellt skapa möjligheter till anställning, men, som Weman skriver, eftersom att alla förutom de arbetslösa själva tjänar på att låta dem arbeta utan anställning och lön är detta inget som vanligtvis inträffar. Inofficiellt, till exempel från anordnare av åtgärder, sägs det att åtgärderna ska skapa - eller i alla fall visa på de arbetslösas arbetsvilja, samt fungera som ett straff eller som en avskräckande åtgärd för att ingen ska vilja vara arbetslös.¹¹⁰ Att inte ha ett arbete blir allt mindre legitimt, och allt hårdare disciplinära åtgärder för dem som varken har jobb eller pengar blir gradvis mer accepterade¹¹¹.

5.3. Arbete och fritid

Linn Spross skriver i sin avhandling att synen på människors fritid har skiftat mycket under 1900-talet och fram till idag. Den har i början av perioden setts som en social rättighet och arbetets motsats, men som ohanterbar för arbetarna då de ansågs ägna sig åt ”onyttiga” aktiviteter under sin fritid.¹¹² Från och med mitten av 1900-talet förändras synen på den fria tiden och den omnämns inte längre som en rättighet eller ett behov, utan snarare som en lyx. Den ses inte heller längre som arbetets motsats utan arbetet och fritiden kopplas ihop och ses som varandras förutsättning.¹¹³ Fritiden ses därefter inte längre som fri tid bortom arbetet och inte heller som en rekreation av arbetskraften, utan arbete och frihet blir till en helhet¹¹⁴. Detta får till följd att diskussioner i fortsättningen inte tar någon hänsyn till behovsformuleringar när det gäller mer fritid, och att det inte heller ses som en konfliktfråga¹¹⁵. Från 1980-talet och framåt är fritid inget centralt begrepp - istället påtalas människors behov av arbete och de goda effekter som arbetet medför. Arbetet anses inte bara innebära försörjning utan även utveckling, aktivering, sociala kontakter och erfarenheter för medborgarna, medan fritiden inte tillskrivs något värde utan snarare ses som något problematiskt och passiviserande.¹¹⁶ Spross gör en distinktion mellan fritid (reproducerande av arbetskraften) och fri tid (fritid som egenvärde, oavhängigt arbetet), utifrån Marx uppfattning om att fritiden i det kapitalistiska systemet endast syftar till att återställa arbetarnas arbetsförmåga inför nästkommande arbetsdag. All tid kan därigenom förstås tillhöra kapitalet och arbetet.¹¹⁷

¹⁰⁹ Weman 2011

¹¹⁰ Weman 2011

¹¹¹ Dahlstedt 2009: 65

¹¹² Spross, L. (2016). *Ett välfärdsstatligt dilemma. Statens formuleringar av en arbetstidsfråga 1919-2002*. Uppsala universitet. Uppsala: Acta Universalis Upsaliensis. Sid. 112ff

¹¹³ Ibid 2016: 121 & 125

¹¹⁴ Ibid 2016: 123

¹¹⁵ Ibid 2016: 127 & 168

¹¹⁶ Ibid 2016: 130ff

¹¹⁷ Spross 2016: 14f

Jag har nu skisserat upp en översiktlig bild av lönearbetet och dess omgivande diskurser idag utifrån sådant jag finner relevant för studien, vilket kommer användas för att contextualisera mitt empiriska material i analysen.

6. Analys

Här följer min analys av Frihetsförmedlingens material, där jag först ser på språket som används och de mest uppenbara intertextuella kopplingarna jag urskilt. Därefter är analysen indelad efter olika teman som jag identifierat i materialet. Vad Frihetsförmedlingen lägger i begreppen frihet, ofrihet och arbete, vilka reaktioner de fått på sitt material och urskilda teman i materialet som tomt och meningslöst arbete, anställningsbarhet och ett förändrat samhälle kommer att tas upp. Det är de centrala teman som jag sett i materialet och som valts ut för att de kan bidra till att besvara studiens syfte och frågeställningar. Att urskilja teman i materialet hör ihop med studiens syfte att identifiera och analysera arbetskritiska diskurser. Det innebär också att vissa teman ur materialet inte tagits med på grund av att det inte funnits plats eller tid till att ta upp allt, samt att ett urval gjorts där det som ansetts mest relevant och intressant för studien fokuserats på.

6.1. Språk och speglingar

Mycket av materialet på Frihetsförmedlingens hemsida kan härledas till Arbetsförmedlingens sida, och av de intertextuella kopplingarna i Frihetsförmedlingens material är Arbetsförmedlingens texter och hemsida det mest uppenbara och påtagliga. För det första är Frihetsförmedlingens hemsida uppbyggd som Arbetsförmedlingens, med en platsbank på första sidan, bilder på till synes lyckliga personer sittandes vid datorer, flikar där det står *frihetsökande* och *frihetsgivare* där det på Arbetsförmedlingens hemsida står *arbetsökande* och *arbetsgivare*. De flesta andra rubriker på Frihetsförmedlingens hemsida är också inspirerade av Arbetsförmedlingens hemsida, som ”Rapportera dina aktiviteter?” och ”Hjälp med frihetsökande?”.¹¹⁸ Informationstexter på Frihetsförmedlingens hemsida är skrivna på ett vis som för tankarna till en offentlig myndighets språk. Också Frihetsförmedlingens logga¹¹⁹ är tydligt inspirerad av Arbetsförmedlingens logga i sin utformning:

¹¹⁸ Frihetsförmedlingen

¹¹⁹ Hämtad från Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist - Pressbilder*

Frihetsförmedlingen använder alltså begrepp från Arbetsförmedlingen men lägger andra innebörder i dem, som *aktivitetsrapportering* och *nystartsfrihet* vilket anspelar på Arbetsförmedlingens *nystartsjobb*. I en text från Frihetsförmedlingen ges deras bästa tips på hur att gå tillväga för att söka frihet på bästa sätt¹²⁰, vilket också är inspirerad av Arbetsförmedlingen och den diskurs myndigheten ingår i. Arbetsförmedlingen skriver på sin hemsida om vikten av att använda sitt nätverk och sociala medier och tala om för sina vänner att en söker jobb¹²¹. I Frihetsförmedlingens motsvarande text står det:

Den vanligaste vägen till ökat handlingsutrymme och frihet går via kontakter. Därför är din familj, vänkrets, tidigare föreningar, hobbyverksamheter, personer du möter på bussen eller studiekamrater guld värda. Här är en checklista för vilka kontakter du bör gå igenom i jakten på ökad frihet.¹²²

Här anspelas på en marknadsskildring där dina vänner och potentiella nya kontakter kan användas som en möjlighet till jobb och karriär. Denna innefattar alltså ett slags nyttotänkande på relationer, där det också blir viktigt att lära känna rätt typ av personer som kan komma till användning i ens karriärsbygge och skaffa dig ett nätverk av kontakter för jobb och karriär.

Frihetsförmedlingen har också gjort framtidsprognoser över frihet och publicerat grafer på hemsidan över ”aktuell frihetsstatistik”, ”inläsningsgrad och statistik över ofriheten. Frihetsgraden i deras statistik beskriver ”den andel av den arbetsföra befolkningen som valt bort att arbeta”, och de skriver att det endast är några procent av befolkningen som tillhör denna grupp¹²³. Antalet personer som befinner sig i ofrihet skriver Frihetsförmedlingen uppgår till nära 5 miljoner, och att siffran tycks stiga finner de ”djupt oroande”. Ofrihet likställs med sysselsättning, och som exempel på sysselsättning tar de upp att vara anställd, egen företagare eller att hjälpa till i familjens företag. Även personer som deltar i arbetsmarknadspolitiska åtgärder räknas in som ofria.¹²⁴ Om statistiken över inläsningsgrad skriver Frihetsförmedlingen:

Graden av inläsning visar hur stor andel av befolkningen inom en viss åldersgrupp som är inläst i olika sysselsättningar och därmed kan betecknas som ofri. Den påverkas av hur arbetsmarknaden fungerar och av konjunkturläget. En annan viktig faktor för hur inläsningsgraden utvecklas är hur åldersstrukturen förändras. [...] I samhällsdebatten förskönar man ofta inläsningen och stoltserar med höga siffror för åldersgruppen 15-74 år.¹²⁵

¹²⁰ Frihetsförmedlingen (2014). *Använd ditt kontaktnät*

¹²¹ Arbetsförmedlingen, *Hitta jobb med sociala medier*

¹²² Frihetsförmedlingen (2014). *Använd ditt kontaktnät*

¹²³ Frihetsförmedlingen, *Aktuell frihetsstatistik*

¹²⁴ Frihetsförmedlingen, *Hur räknas ofriheten?*

¹²⁵ Frihetsförmedlingen, *Inläsningen över tid*

Dessa statistiska uträkningar och prognoser bygger på sådana från Arbetsförmedlingen som skriver om graden av sysselsättning och tillväxten - fast då i en positiv bemärkelse då de ökar - samt om personer som står "långt ifrån arbetsmarknaden" som något negativt¹²⁶. Med sitt fokus på statistiska uträkningar och mätningar på hemsidan anspelar Frihetsförmedlingen också på dagens diskurs om mätbarhet, i vilken kvantitativa mått och statistik tillskrivs stor betydelse och som kan sägas höra ihop med den politiska omvandlingen och ekonomiseringen där även offentligt styrda organisationer ska styras som företag¹²⁷.

I Frihetsförmedlingens material finns inslag av ironi eller parodi då de så uppenbart tar material från Arbetsförmedlingen och byter ut det som handlar om arbete mot frihet och i detta talar för en så pass skild diskurs. I debattartiklar och andra artiklar skrivna av Frihetsförmedlingen finns inte dessa ironiska inslag utan där ger de mer direkt uttryck för sina åsikter och reflektioner kring arbete, frihet och ofrihet. Att deras material så tydligt bygger på Arbetsförmedlingens, fast ändå representerar en slags motsatsdiskurs, kan tolkas som ett sätt att väcka mer uppmärksamhet med sitt material.

6.1.1. Självklarhetseffekter

Frihetsförmedlingen använder på sin hemsida ett formellt och något distanserat språk med hög modalitet som för tankarna till en myndighetsdiskurs. Här i ett exempel från en informationstext på deras hemsida:

Vår operativa styrning är mångtydig och resiliert [sic!]. Den tar sikte på nyttan för samhället och på vår rörliga målbild. Vi använder konstant reflektion för att dekonstruera de mål som satts upp. Dekonstruktionen underlättar för verksamheten att bryta ner det övergripande uppdraget till enskilda friheter på ett balanserat sätt. Den möjliggör också en styrning som ser bortom det förbisedda.¹²⁸

Det är uppenbart en anspelning på språket hos Arbetsförmedlingen eller myndigheter överlag, men även på Frihetsförmedlingens Facebook-sida använder de ett liknande språk när de kommunicerar med läsare som reagerar på deras material. Där är det inte lika uppenbart eller logiskt att de använder ett språk som ska spegla och parodiera myndigheters, eftersom de där skriver om arbete och frihet utifrån sina egna värdegrunder och bland annat tipsar och länkar till annat material som har med frihet eller debatten om arbete att göra. Att de använder ett sådant språk i kontexten Facebook-diskussion var något jag reagerade på, dels då det vanligtvis är en mer vardaglig språklig jargong i sociala medier, dels för att jag undrade varför de krånglade till språket på det viset i diskussioner med läsare.

Språkanvändningen kan enligt min uppfattning skapa interaktionell kontroll – vilket innefattar vem som sätter dagordningen och har störst kontroll över en interaktion¹²⁹. Detta medför en slags distans till och

¹²⁶ Se t.ex. Arbetsförmedlingen (2014). *95 000 fler jobb 2014 och 2015*

¹²⁷ Tesfahuney & Dahlstedt 2008 och Strannegård, L. (2007) "Kvalitet på modet" I Strannegård (red.) *Den omätbara kvaliteten*. Norstedts akademiska förlag

¹²⁸ Frihetsförmedlingen, *Så här styrs vår verksamhet*

¹²⁹ Fairclough 1992

auktoritet över textkonsumenterna och kommentatorerna. Det medför också att konversationer inte flyter på, utan deras sätt att svara kan till viss del bryta av fortsatt diskussion på ämnet. På Facebooksidan skriver en person till Frihetsförmedlingen och uttrycker bland annat att hen inte förstår om det är ett skämt eller inte, och om de menar att frihet betyder att man inte ska arbeta, varav

Frihetsförmedlingen svarar:

Frihetsförmedlingen: Tomt arbete som tvingas fram av arbetslinjen hindrar medborgarna från att ta del av de tidsvinster som decennier av produktivitetsökning medfört. Detta inskränker deras frihet och utrymme för självförverkligande.¹³⁰

Svaret är kort och levererat med hög modalitet och en mästrande ton som inte inbjuder till vidare diskussion eller ifrågasättande. Frihetsförmedlingens språk kan också sägas vara akademiskt, och inget som vanligtvis ses i konversationer i sociala medier. Personen som kommenterat skrev ingenting mer efteråt, så någon diskussion om arbete blev det aldrig. I en annan situation är det en person som ställer en fråga till Frihetsförmedlingen och får ett liknande svar, men som fortsätter diskutera med Frihetsförmedlingen med ett liknande språk som de själva använder. Den konversationen är ett undantag från de annars avhuggna diskussionerna. Frihetsförmedlingen svarar igen med ett ganska långt inlägg, varav personen själv skriver ett ännu längre svar tillbaka. Frihetsförmedlingen får tillslut sista ordet. Konversationen är lång, men här följer ett urklipp för att visa på språket som används:

Kommentar: Avskaffa lönearbetet? Hur skulle det kunna vara möjligt?

Frihetsförmedlingen: Frihetsförmedlingens viktigaste uppdrag är att stödja medborgare som önskar frigöra sig från fastlåsnings i otidsenliga och dysfunktionella strukturer och institutioner i samhället. Vi menar att "tomt" lönearbete, eller arbete för arbetets egen skull bör avskaffas eller minskas radikalt eftersom det utgör ett samhällsproblem på flera sätt. Exempelvis skapar det ekonomisk snedfördelning, medför sämre folkhälsa och står i vägen för en dynamisk resursallokering i samhället.

Kommentar: Lättare sagt än gjort. Hur ska vi kunna definiera vad "tomt" och disfunktionellt [sic!] arbete är för något? Vem ska ha tolkningsföreträde till konceptet och hur är det möjligt att arbeta för det om man lyckas med det föregående? Arbete kan vara utvecklande i den mån man själv ser sig i arbete för utveckling och det kan innebära både lönenivå och resultat samt också, och kanske viktigast, inställning och förhållande till omgivningen i arbetet. Detta menar jag oberoende av vilket arbete man utför. [...]

Frihetsförmedlingen: Delvis är det hela ett annat definitionsproblem, eller språkligt dito; att svenskan inte gör skillnad på vad engelskan beskriver som "work" respektive "labour".

¹³⁰ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

Arbetsituationer som du refererar till som utvecklande, är av karaktären "work". Oavsett definitionsproblem upplever många utan tvekan sina arbeten som "tomma" och inte sällan som meningslösa. Arbetets form (att vara på plats i en kontext som beskrivs som arbete, men som faktiskt kan innebära frånvaron av dito) är i dag ofta viktigare än vad som faktiskt åstadkoms, något som arbetsmarknadspolitiska åtgärder gärna excellerar i.¹³¹

Ett sätt att tolka användningen av den här typen av språk som Frihetsförmedlingen använder i diskussioner är att de, i och med detta, även i situationer där de inte uppenbart speglar en myndighet trots allt gör det. De stödjer sig även på en akademisk diskurs i språket. Denna typ av språk skapar auktoritet och självklarhetseffekter, vilka medverkar till att dölja det ideologiska bakom ett uttalande¹³². Neoliberalismen som under de senaste decennierna blivit en del i svensk politik har framgångsrikt skapat självklarhetseffekter som mynnar ut i att den ekonomiska logiken ska överordnas annat och att alla ska rätta sig efter den. Lönearbetet ses som både en skyldighet och som något som endast medför positiva effekter på både individ- och samhällsnivå.¹³³ Här vänder Frihetsförmedlingen på detta förhållande och framställer, med hög modalitet och med ett akademiskt och myndighets-inspirerat språk, arbetet som något som snarare utgör ett samhällsproblem idag.

Trots att språkanvändningen kan förstås utifrån detta blir ändå konsekvensen att det fungerar som en maktteknik. Jag menar också att det används som det då det främst är de kritiska kommentarerna som får den här typen av svar. Frihetsförmedlingens språkanvändning kan nog avskräcka en del läsare från att ge sig in i diskussioner eller ställa frågor kring det som Frihetsförmedlingen vill belysa. Med det akademiska språket kommer de också att vända sig till och verkar förvänta sig läsare som har för vana att läsa och diskutera med ett sådant språk själva¹³⁴.

6.1.2. Omvandling

Materialet på Frihetsförmedlingens hemsida bygger, som jag tidigare nämnt, på Arbetsförmedlingens, vilket genomgår en omvandling från att representera en viss diskurs till att i Frihetsförmedlingens version stå för en slags motsatt diskurs. För att exemplifiera, på Arbetsförmedlingens hemsida står det om myndighetens uppdrag:

Arbetsförmedlingens uppdrag handlar i grunden om att bidra till en väl fungerande arbetsmarknad både för arbetssökande och för arbetsgivare. Vi gör det genom att hjälpa de arbetssökande att hitta ett jobb och företag att hitta rätt kompetens. En viktig uppgift för oss

¹³¹ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹³² Utifrån Fridolfsson et al 2015

¹³³ Jmf Fairclough 2003, Tesfahuney & Dahlstedt 2008, Dahlstedt 2009, Davidsson 2016, Fridolfsson et al 2015

¹³⁴ Utifrån Fairclough 1992: 79

är också att rusta de som står lite längre från arbetsmarknaden. På så sätt kan vi bidra till att förhindra utslagning och öka sysselsättningen på lång sikt.¹³⁵

I den hegemoniska diskursordning kring arbete som Arbetsförmedlingen representerar skriver de om att öka sysselsättningen som någonting självklart och eftersträvansvärt, och något som för med sig andra goda effekter såsom att förhindra utslagning. Individer som inte har ett arbete riskerar utslagning och behöver rustas. Frihetsförmedlingen skriver på sin hemsida om sitt uppdrag och att det övergripande målet för dem är att förbättra förutsättningarna i den fria sektorn genom att bland annat:

- Effektivt föra samman den som söker frihet med olika frihetsgivare eller andra aktörer som på ett verkningsfullt sätt etablerar eller tar sig nya friheter.
- Prioritera dem som befinner sig långt ifrån frihet, på grund av arbetsmarknaden eller andra strukturella hinder. [...]
- Ha särskilt ansvar för att nyblivna frihetssökande erbjuds insatser som främjar en snabb och effektiv etablering i det fria.¹³⁶

De skriver även om sitt ansvar för att få den fria sektorn att växa:

- Vi erbjuder extra insatser från första dagen till människor som riskerar att bli fast i långvarig ofrihet.
- Vi har ett fördjupat ansvar att få långtidsofria tillbaka till ett friare liv.
- Vi stödjer sociala insatsgrupper runt om i landet med fokus på ungdomar som riskerar att hamna i tillbakablickande förhållningssätt, eller som hamnat i ofrihet maskerad som innanförskap.¹³⁷

Frihetsförmedlingen skriver också att Sverige är i behov av en ”väl fungerande fri sektor som kan möta framtiden”, att fokus ligger på att ”få det fria livet att utgöra en betydligt större del av vårt lands sociala väv” och att målet är att ”minska meningslös sysselsättning och skapa social inklusion så att fler människor kan bli en del av ’frihetens Sverige’”¹³⁸. Medan den hegemoniska arbetsdiskursen menar att

¹³⁵ Arbetsförmedlingen, *Vi förmedlar jobb och kompetens*

¹³⁶ Frihetsförmedlingen, *Uppdraget*

¹³⁷ Frihetsförmedlingen, *Uppdraget*

¹³⁸ Frihetsförmedlingen, *Uppdraget*

individer som befinner sig ”långt från arbetsmarknaden” riskerar utslagning och utanförskap och att arbete ger mervärden i form av frihet, inkludering och gemenskap är det hos Frihetsförmedlingen frihet från arbete som påtalas, och det är denna frihet som ska skapa inkludering. Detta är vad Frihetsförmedlingen åsyftar när de skriver om individer som befinner sig i ofrihet maskerad som innanförskap. De skriver om att prioriterade fall är sådana som befinner sig långt ifrån frihet, och att det är arbetsmarknaden eller andra hinder som är orsaken till ofriheten. Även att individer kan befinna sig i långtidsofrihet, och att insatser sätts in till dessa, vilket anspelar på begreppet långtidsarbetslös, alternativt långtidssjukskriven, vilka båda ses som problematiska grupper och föremål för åtgärder i den hegemoniska arbetsdiskursen.

6.2. Vad innebär frihet/ofrihet?

Frihet är ett väldigt stort och komplext begrepp som används i många olika sammanhang. Det är ett begrepp som är positivt laddat och som många institutioner och annat gärna vill förknippas med. Få organisationer, myndigheter, partier och deras politik vill ju förknippas med motsatsen, ofrihet. Därför blir begreppet också ofta ett tomt begrepp som låter bra att använda men som inte behöver vara så väl definierat på innehåll. I den senaste tidens politiska diskurs, som alltmer inkluderat en neoliberal styrning, har frihet, och särskilt valfrihet, varit centrala begrepp¹³⁹. Vad lägger då Frihetsförmedlingen i begreppet frihet?

I en tidningsartikel från dagstidningen *Frilagt Hässleholm* finns en intervju med Frihetsförmedlingen som bland annat tar upp deras syn på frihet och valfrihet:

– Frihet är något som inte tas på tillräckligt stort allvar i dagens samhälle. Till exempel pratas det mycket valfrihet, som inte nödvändigtvis är någon frihet alls, utan kanske ett tvång att välja saker som vi inte är intresserade av att välja. Att behöva välja elbolag ger ju ingen höjd livskvalitet.

Frihetsförmedlingen menar att begreppet frihet måste lyftas upp och att människor behöver ta vara på sin frihet. [...]

– Men vi har egentligen inte så mycket frihet att erbjuda, liksom Arbetsförmedlingen inte har så många jobb att erbjuda. Vi kan däremot belysa problemet och kanske hjälpa människor att hitta ett alternativt sätt att tänka.¹⁴⁰

I den neoliberal diskursen styrs du som individ att leva enligt principen om valfrihet, du är inte bara fri att välja utan också tvungen att göra ständiga val i ditt liv¹⁴¹, och i citatet belyser Frihetsförmedlingen att denna valfrihet i stort rör sig om sådant du kanske lika gärna kunde varit utan eller sluppit att välja, och

¹³⁹ Dahlstedt 2009

¹⁴⁰ Önell, B. (2015-10-16). ”Förmedling för frihet öppnar kontor”. *Frilagt Hässleholm*

¹⁴¹ Rose 1995 & 1999, i Dahlstedt 2009: 28f

som mest upplevs ta energi och tid. Dina valmöjligheter i den liberala styrningsmodellen kan förstås som reglerade och beräknliga¹⁴², och i frågor som faktiskt har stor inverkan på ditt liv – som hur du vill ordna ditt liv och hur mycket du vill eller klarar av att arbeta – ges inte direkt några valmöjligheter.

Lönearbete är, som jag också nämnt tidigare, lika med ofrihet enligt Frihetsförmedlingen:

Eftersom frihetens värde inte kan mätas i pengar utgår ingen ekonomisk ersättning till dig som frihetssökande. I utbyte mot ofrihet kan du däremot ha rätt till viss ekonomisk ersättning, exempelvis genom att stå till arbetsmarknadens förfogande.¹⁴³

De skriver att frihetens värde inte kan mätas i pengar, men ofriheten däremot kan ge viss ersättning. Det står i kontrast till den dominerande diskursen där uppfattningen är att arbete och pengar är detsamma som, eller åtminstone kan ge, frihet. Det Frihetsförmedlingen skriver om att du i utbyte mot ofrihet - genom att stå till arbetsmarknadens förfogande - kan ha rätt till viss ersättning kan förstås i kontext av att de sociala rättigheterna i välfärdsstaten alltmer blivit avhängiga individens prestation och ställning på arbetsmarknaden, samt att kraven på arbetslösa i behov av ekonomiskt stöd blivit hårdare och kopplats till åtgärder för aktivering och sysselsättning¹⁴⁴. Som arbetslös i den positionen har du också ett krav på dig att bevisa att du verkligen ”står till arbetsmarknadens förfogande” genom att söka så många arbeten som möjligt, delta i aktiveringsåtgärderna som anordnas och liknande¹⁴⁵.

Att fokusera för mycket på karriär, arbete, ekonomi och konsumtion kan utgöra hinder för frihetssökandet, menar Frihetsförmedlingen, och tipsar om att istället fokusera på att hitta intressanta kostnadsfria aktiviteter ihop med andra personer eller grupper. Mer tid för eftertanke, tid spenderad med familjen eller att fördjupa sig i något intresse kan också vara alternativa frihetsaktiviteter enligt Frihetsförmedlingen.¹⁴⁶ Detta är intressant då det vanligtvis är just en karriär, god ekonomi och möjlighet att konsumera som anses förknippat med frihet.

I en artikel om de statistiska uträkningarna om frihet och ofrihet skriver Frihetsförmedlingen om ofrihet som likställd med sysselsättning i någon form av arbete eller arbetsmarknadspolitisk åtgärd, samt att friheten bland befolkningen blev större under 1990-talets ekonomiska kris¹⁴⁷. Detta kan tänkas vara ett provocerande uttalande för många då det under den tiden var ett stort antal människor som ofrivilligt blev av med sina arbeten samtidigt som regler för att få ekonomiskt stöd blev allt hårdare och kontrollen av arbetslösa större, något som sannolikt bidrog till att många snarare upplevde delar av sitt liv som mer begränsade och kontrollerade. Det är dock intressant med denna benämning då den ger en motsatt verklighetsbild till den hegemoniska diskursen kring arbete och frihet. Frihetsförmedlingen

¹⁴² Dahlstedt 2009

¹⁴³ Frihetsförmedlingen, *Ersättning vid ofrihet*

¹⁴⁴ Se t.ex. Junestav 2004, Dahlstedt 2009

¹⁴⁵ Se t.ex. Weman 2011

¹⁴⁶ Frihetsförmedlingen (2015). *Sök frihet som passar dig*.

¹⁴⁷ Frihetsförmedlingen, *Hur räknas ofriheten?*

vänder på diskursens värderingar och med hjälp av en hög modalitet framställer de sina påståenden som självklara och naturliga på samma vis som mycket inom den förhärskande arbetsdiskursen framställs som.

6.2.1. Mental och individuell frihet

På Frihetsförmedlingens hemsida finns en så kallad platsbank där du - precis som hos Arbetsförmedlingen - kan söka efter lediga platser. Hos Frihetsförmedlingen består dessa av ”mentala utrymmen”, ”naturliga miljöer” eller ”urbana platser”, och de skriver att du där kan hitta platser där ”din frihet kan få utrymme och växa”¹⁴⁸.

På hemsidan skriver Frihetsförmedlingen också att ofriheten och inlåsningen i olika ”tvingande strukturer” är ett stort samhällsproblem, och ger förslag på sätt att öka sin frihet. Dessa inbegriper att fokusera på ”frihetsaktiviteter” istället för lönearbete, minska tid spenderad på arbetsplatser, frigöra sig från tvingande strukturer såsom lönearbete och strukturer baserade på ”kön, etnicitet, funktionalitet, språk, religiositet, yrkestillhörighet, geografisk position, hastighet och klasstillhörighet” samt göra det en själv tycker om, utan att inskränka någon annans frihet samtidigt.¹⁴⁹ När de skriver om att söka frihet är de inne på samma spår: ”Det finns inga speciella krav du måste uppfylla som frihetssökande, förutom ett: att du inte begränsar någon annans frihet.”¹⁵⁰

I en Facebook-konversation med en läsare kommer Frihetsförmedlingen också in på positiv och negativ frihet:

Kommentar: Fri från vad?

Frihetsförmedlingen: Vi försöker ofta vända på frågan och prata om positiv frihet, då blir frågan "fri till vad?" Vad vill du som frihetssökande uppnå, hur vill du leva och vad är det som du upplever som värdefullt?¹⁵¹

Frihetsförmedlingen skriver på hemsidan att deras verksamhet uppfyller kriterier för både positiv och negativ frihet – alltså frihet till respektive från något - då den ”erbjuder både faktiska möjligheter att kunna handla fritt och avsaknad av yttre begränsningar och förtryck. Den ser också till att utövandet av positiv frihet inom eller i samband med verksamheten inte inskränker någon annans frihet.”¹⁵² Detta med att inte inskränka någon annans frihet i sitt frihetssökande är alltså något som ofta nämns, och det och talet om positiv och negativ frihet har intertextuella kopplingar till den klassiska liberalismen och frihetsteori. Frasen om att en individs frihet inte ska inskränka på någon annans frihet är en klassisk

¹⁴⁸ Frihetsförmedlingen, *Hitta en ledig plats*.

¹⁴⁹ Frihetsförmedlingen, *Ny som frihetssökande?*

¹⁵⁰ Frihetsförmedlingen, *Frihetssökande*

¹⁵¹ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹⁵² Frihetsförmedlingen, *Frihetscertifiering*.

definition av frihet som kan spåras tillbaka till Herbert Spencers¹⁵³ och John Stuart Mills¹⁵⁴ frihetsteorier som utvecklades under mitten av 1800-talet.

Frihetsförmedlingen skriver också angående frihetssökande:

Att söka sin frihet kan tyckas enkelt och något som man självklart är intresserad av, men de flesta som verkligen försökt vittnar om att resan mot en större frihet är både svår och ansträngande.¹⁵⁵

Vad är det då som är svårt och ansträngande med att söka frihet enligt Frihetsförmedlingen? De skriver att frihet inte kommer att ”komma som en skänk från ovan”, att den måste ”skapas eller erövras” av den frihetssökande själv. Detta menar Frihetsförmedlingen är en viktig insikt för frihetssökande på vägen mot frigörelse, och även om det finns yttre förutsättningar för frihet så är det i ”slutänden individen själv som måste bestämma sig för att ta sig friheten”. De skriver också att det som ”begränsar ens frihet nästan alltid finns inombords, som rädslor eller mentala hinder”.¹⁵⁶ Vidare på temat ofrihet och frigörelse skriver de:

Ofriheten sitter ofta djupt rotad i invant beteende och/eller normer; det kan exempelvis handla om egenskaper som tillskrivs kön, en social skolning som skapar lydnad och kontroll eller en klasstillhörighet som kanske medför känslor av överlägsenhet eller underlägsenhet. Att frigöra sig från sådana strukturer är en process som varje frihetssökande måste genomgå och som kräver ett mått av både självreflexion och självinsikt. I varje kretslopp av ofrihet finns en ond spiral som måste brytas, ett ramverk som den mentala ofriheten skapat. Något som hindrar oss från att se vår egen position och våra möjligheter att lämna eller förändra den.¹⁵⁷

Texterna om frigörelseprocessen kommer från förmedlingens artiklar som innehåller analyser och reflektioner kring frihet och arbete. Dessa artiklar tolkar jag inte som del i den ironiska spegling av Arbetsförmedlingen som en del av det andra material kan förstås som. Enligt Frihetsförmedlingen är det alltså inuti individen som frigörelsen måste ske, en slags mental frigörelse från normer och strukturer. Det talas inte om någon typ av maktaspekt eller om någon slags kollektiv eller klassmässig aspekt eller kamp - även om de ibland nämner sådant som yttre begränsningar - utan fokus ligger främst på den enskilda individen och dennes mentala frigörelse från normer och strukturer. Klasstrukturer beskrivs som något som främst tar sig uttryck i ditt eget huvud i form av känslor av

¹⁵³ Spencer, H. (2011) [1851]. *Social Statics: Abridged and Revised Together with the Man versus the State*. London: BiblioLife

¹⁵⁴ Stuart Mill, J. (2009) [1859]. *Om friheten*. Stockholm: Natur & Kultur

¹⁵⁵ Frihetsförmedlingen (2015). *Sök frihet som passar dig*

¹⁵⁶ Frihetsförmedlingen, *Dags för mental fritid!*

¹⁵⁷ Frihetsförmedlingen, *Dags för mental fritid!*

överlägsenhet eller underlägsenhet. Även när det handlar om yttre begränsningar är det alltså inuti individen som frigörelsen ska ske. Arbete beskrivs som en tvingande struktur, och vägen mot frihet måste enligt Frihetsförmedlingen även gå bortom andra tvingande strukturer, men det är alltså individen som i slutändan måste erövra denna frihet och ta sig förbi hindren, som till största del är mentala. Andra typer av hinder än just mentala som kan tänkas ha stor inverkan på den sorten av frihet som de åsyftar nämns inte. Till exempel rent materiella hinder som pengar är för många en avgörande faktor för att lönearbeta, i ett lågavlönat arbete där du inte har möjlighet att gå ner i arbetstid, antingen på grund av att den möjligheten inte ges från arbetsgivaren eller på grund av att du inte skulle gå runt ekonomiskt om du jobbade mindre, hjälper det kanske inte din situation hur pass mentalt frigjord du än är. Strukturer baserade på till exempel klass, kön, funktionalitet och etnicitet kan också utgöra reella och påtagliga hinder som inte enbart existerar i den drabbades huvud. Frihetsförmedlingen kan med denna syn på frihet, individen och frigörelseprocessen sägas skriva in sig själva i den samtida hegemoniska diskursen om individualisering, där individen kommer främst och allt i slutändan är individens eget ansvar, oavsett yttre omständigheter¹⁵⁸.

6.2.2. Frihetsförmedlingens arbetsbegrepp

Det går även att urskilja mer om Frihetsförmedlingens syn på arbete och vad de lägger i sitt arbetsbegrepp ur texterna som tagits upp ovan. Arbete är detsamma som ofrihet hos Frihetsförmedlingen, och definieras som sysslor som påtvingats dig av strukturer och normer. Tiden spenderad på sådana sysslor ska minskas till fördel för aktiviteter som du gör för egen njutning och av eget intresse, vilka kallas frihetsaktiviteter. Det talas inte om att direkt avskaffa lönearbetet - då det nämns är det så kallade tomma arbetet som åsyftas, vilket jag återkommer till - utan oftare om att minska på arbetsysslor till förmån för frihetssysslor. Friheten kommer kunna uppnås om du själv bestämmer dig för att bli fri från arbetsideologi, invariant beteende och normer, och detta väger tyngre än yttre omständigheter. Frihetsförmedlingen visar också mer av sitt arbetsbegrepp i en debattartikel publicerad på opinionssidan i *Norrköpings tidningar* där de skriver: "[d]et betyder inte att vi motsätter oss arbete som meningsskapande mänsklig aktivitet, utan att det snäva fokuset på arbete till varje pris, måste riktas om"¹⁵⁹. Arbete är alltså mer än bara lönearbete i Frihetsförmedlingens arbetsbegrepp, och kan även innefatta andra typer av sysslor som är meningsskapande.

Frihetsförmedlingens arbetsbegrepp kopplar jag till den arbetskritiska inriktning som Paulsen¹⁶⁰ kan sägas blivit företrädare för i dagens Sverige. Denna kan, enligt Fleischer och Spross, sägas utmärkas av ett nedtonat makt- eller konfliktperspektiv och en uppfattning om att den främsta anledningen till att arbetssamhället fortfarande existerar trots att vi hade kunnat minska på arbetet kan skyllas på arbetsideologin och attityder till arbete.¹⁶¹ I en debattartikel som representanter för Frihetsförmedlingen har skrivit anser jag att de visar på ett nedtonat makt- och konfliktperspektiv när de talar om arbete och frihet:

¹⁵⁸ Se t.ex. Dahlstedt 2009 & Tesfahuney & Dahlstedt 2008

¹⁵⁹ Svensson, K. (2014-09-15). "Arbeta och producera mindre". *Norrköpings tidningar*

¹⁶⁰ Paulsen 2010

¹⁶¹ Utifrån Fleischer 2013 och Spross 2013

Avsikten är att öka utrymmet för människor att bidra till ett gott samhälle med bra förutsättningar för alla, där existerande resurser omfördelas mer rättvist än i dag. Behovet av en sådan förändring är uppenbart, oavsett om man strävar efter mer innovation, att upprätthålla landets konkurrenskraft, att bygga ett mänskligare samhälle eller alltsammans.¹⁶²

Här framhåller de att alla skulle tjäna på en reform av arbetet, även de som strävar efter innovation och landets ökade konkurrenskraft, vilket är tydliga blinkningar till den neoliberala politiska diskursen. I en annan artikel, på deras hemsida, skriver de att "[a]rbetssamhället hindrar oss i dag utan tvekan ifrån att ta tillvara och fördela resurser på ett effektivare sätt, sätt som skulle innebära ett gott liv som är mindre resurskrävande".¹⁶³

Ur ett citat från en diskussion på Frihetsförmedlingens Facebook-sida framställer de också att dagens system inte är det mest effektiva:

När behovet av arbete (läs produktion) i samhället minskar, kan man inte fortsätta att låta människovärdet vara avhängigt av ett arbete, det blir kontraproduktivt. Alltså måste man ta utmaningen att frikoppla meningskapande [sic!] från arbetstvång.¹⁶⁴

I de här citaten framhålls att arbetet idag inte fördelas på bästa möjliga sätt ur resurs- och effektivitetssynpunkt. De betonar att dagens arbetsamhälle borde förändras främst på grund av att det är ett ineffektivt hushållande med resurser, och inte främst för att det till exempel finns ett begär efter att jobba mindre. Detta blir ett perspektiv som fokuserar på konsensus med den hegemoniska diskursordningen istället för politisk konflikt.¹⁶⁵

Den typen av arbetsbegrepp som kan kallas ontologiskt, innefattar inte bara lönearbete, utan gränserna för vad som räknas till arbete är aningen otydliga. Alla sysslor som måste utföras och som inte bara görs av ren njutning eller lust kan ses som arbete.¹⁶⁶ Det kommer Frihetsförmedlingen in på när de skriver att arbete också kan innebära meningskapande mänsklig aktivitet. Med ett ontologiskt arbetsbegrepp går det inte riktigt att prata om ett avskaffande av arbetet, då det samtidigt är en del av det mänskliga tillståndet och kan inbegripa så mycket.¹⁶⁷ Ett totalt avskaffande av arbetet är, som också tidigare nämnts, inte heller något som Frihetsförmedlingen tycks förespråka, utan de talar snarare om en minskning av de tvingande sysslorna till fördel för sådana som är valfria och ses som meningsfulla.

Frihetsförmedlingens uppfattning om arbete hör alltså snarare till det ontologiska arbetsbegreppet än om vi jämför med det utifrån Marx senare material, som Fleischer skriver om. Marx fokuserar på att

¹⁶² Noväng, L. & Huntington, J. (2015-03-03). "Mindre fokus på arbete skulle ge ett mänskligare och mer innovativt samhälle". *Sydsvenskan*

¹⁶³ Frihetsförmedlingen, *Kan mindre arbete rädda miljön?*

¹⁶⁴ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹⁶⁵ Jfr Spross 2013

¹⁶⁶ Fleischer 2013

¹⁶⁷ Fleischer 2013: 94f

arbetet i ett kapitalistiskt system antar en särskild, abstrakt form i lönearbetet som det endast får i ett sådant system, och att avskaffande av kapitalismen också skulle innebära ett avskaffande av lönearbetet då uppdelningen i arbete och fritid försvinner¹⁶⁸.

6.3. Tomt och meningslöst arbete

På Frihetsförmedlingens hemsida kan du ansöka om ”frihetstillstånd” genom att fylla i namn och e-mailadress, och strax därefter får du frihetstillståndet skickat till dig. Jag gjorde detta för att se hur ett sådant tillstånd såg ut och för att kunna använda det i analysen. Här är ett utdrag från tillståndet:

Frihetstillstånd för individuellt anpassad frihet. [...] Frihetens omfattning 100%. [...] Utfärdat frihetstillstånd används förslagsvis till att uppfylla någon av följande punkter:

Minimera konventionellt lönearbete enligt någon av nedanstående modeller:

- Helt avsäga sig från arbetsuppgifter till förmån för frihetsuppgifter.
- Endast uppfylla de arbetsuppgifter som upplevs vara nödvändiga, utvecklande och/eller intressanta
- Under den dagliga tidsperiod där du förväntas utföra arbetsuppgifter, istället oannonserat utföra andra sysslor och då också upprätthålla en lönebaserad relation till din uppgiftsgivare. [...]
- Utföra de sysslor och projekt som innehavaren av tillståndet själv väljer och som är helt beroende av utomstående förväntningar, förhoppningar och fördomar
- Avsäga sig den sociala plats som innehavaren av tillståndet befinner sig på till följd av yrkestillhörighet. Detta kan uppnås genom olika metoder:
- Skapa en ny yrkestillhörighet, med tillhörande stolthet.

Centralt i frihetstillståndet är att endast utföra arbetsuppgifter som är intressanta, självvalda eller som upplevs som nödvändiga. Detta är något som är framträdande i deras andra material också, och de skriver ofta om arbetet idag som till stor del bestående av meningslös sysselsättning. De menar att begreppet arbete behöver förändras från att vara en ”tvingande aktivitet i utbyte mot lön” till att innebära ”valfri och meningsfull verksamhet som möter verkliga behov av omsorg, samhällsansvar och miljömedvetande”¹⁶⁹. Dessa resonemang och texten i frihetstillståndet kan härledas till diskussionen om

¹⁶⁸ Fleischer 2013

¹⁶⁹ Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Pressmeddelanden, Skaffa ditt eget frihetstillstånd / Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner*

tomt arbete och så kallad maskning¹⁷⁰. Begreppen innefattar att vissa yrkeskategorier idag är så tomma på innehåll att det är möjligt för vissa anställda att till exempel slösurfa bort större delen av arbetsdagen utan att det går ut över arbetet, alternativt att arbetet är utfyllt med helt meningslösa uppgifter som upplevs förnedrande för de anställda, med samma logik som ”vi gräver en grop som vi sedan fyller igen”¹⁷¹. Sådana meningslösa, förnedrande uppgifter som mest verkar finnas till för att en viss arbetstid ska avverkas har även aktivitetsåtgärderna för arbetslösa kritiserats för¹⁷². Det finns också en klassaspekt i detta, då det främst är i tjänstemannayrken och liknande som det ens blir möjligt att ha tomma arbetsdagar. I yrkesgrupper som befinner sig längre ner på den sociala skalan är arbetsdagarna istället i regel alltför fulla med uppgifter, samt präglade av en högre kontroll uppifrån¹⁷³.

Paulsen menar att det i fallen med de tomma arbetena inte handlar om att själva arbetet görs av anledning att vara till nytta, förutom en social nödvändighet som säger att du ska jobba minst åtta timmar om dagen¹⁷⁴. Graeber talar om dagens ”nonsensjobb”, och menar att arbete är ett självändamål i sig, och att meningslösa arbeten tycks uppfinnas enbart för att hålla oss sysselsatta genom arbete¹⁷⁵. I relation till detta ställer Paulsen frågan om vi ”i monopolkapitalismens tidevarv [...] upprätthåller [...] ett skal av arbete som i takt med att produktiviteten ökar dräneras på innehåll”¹⁷⁶. Detta trots att inom ekonomisk teori om det kapitalistiska systemet är det just detta onödiga och ineffektiva användande av resurser som inte ska kunna förekomma. Orsaken går dock inte att finna i ekonomi utan ur politiska och moraliska grunder, menar Graeber.¹⁷⁷ Denna diskussion om dagens arbete som ofta saknar mening för dem som utför det kan interdiskursivt kännas igen från Marx alieneringsteori, som Paulsen påpekar. Den utgår mycket kortfattat från att arbetet i ett kapitalistiskt system antar en abstrakt form och att värdet eller slutprodukten av arbetet inte tillkommer eller är kopplad till den som utför det utan den som äger kapitalet¹⁷⁸. Dessa tankar och diskussioner är del av kontexten och interdiskursiviteten för Frihetsförmedlingens syn på arbetet som tomt och meningslöst.

Hur det ska avgöras vad som är meningslösa eller tomma sysslor framhåller vissa läsare av Frihetsförmedlingens material som problematiskt. I en diskussion på Frihetsförmedlingens Facebooksida ifrågasätter en läsare hur det ska vara möjligt att avgöra vilka arbeten som är meningslösa och inte. Citatet har setts tidigare men då med fokus på det språkliga, medan det nu riktas fokus på innehållet:

Kommentar: Hur ska vi kunna definiera vad "tomt" och disfunktionellt [sic!] arbete är för något? Vem ska ha tolkningsföreträde till konceptet och hur är det möjligt att arbeta för det

¹⁷⁰ Paulsen 2013 & 2010

¹⁷¹ Paulsen 2010: 185f, 193 & 200

¹⁷² Se t.ex. Weman 2011

¹⁷³ Paulsen 2010: 185 & Graeber 2013

¹⁷⁴ Paulsen 2010: 202

¹⁷⁵ Graeber 2013: 108

¹⁷⁶ Paulsen 2010: 202

¹⁷⁷ Graeber 2013: 108

¹⁷⁸ Marx 1988 & Gorz 1990 i Paulsen 2010

om man lyckas med det föregående? Arbete kan vara utvecklande i den mån man själv ser sig i arbete för utveckling och det kan innebära både lönenivå och resultat samt också, och kanske viktigast, inställning och förhållande till omgivningen i arbetet. Detta menar jag oberoende av vilket arbete man utför.¹⁷⁹

I Frihetsförmedlingens svar skriver de att det går att skilja på olika typer av arbete - att det finns arbete som är utvecklande och att det finns arbete som inte är det, samt att många idag upplever sina arbeten som tomma och meningslösa:

Frihetsförmedlingen: Delvis är det hela ett annat definitionsproblem, eller språkligt dito; att svenskan inte gör skillnad på vad engelskan beskriver som "work" respektive "labour". Arbetssituationer som du refererar till som utvecklande, är av karaktären "work". Oavsett definitionsproblem upplever många utan tvekan sina arbeten som "tomma" och inte sällan som meningslösa. Arbetets form (att vara på plats i en kontext som beskrivs som arbete, men som faktiskt kan innebära frånvaron av dito) är i dag ofta viktigare än vad som faktiskt åstadkoms, något som arbetsmarknadspolitiska åtgärder gärna excellerar i.¹⁸⁰

En annan läsare av Frihetsförmedlingens material som reagerat på begreppen meningslösa och meningsfulla sysslor är en ledarskribent i dagstidningen *Barometern OT*, en text som jag kommer återkomma mer till senare. I ledartexten står det bland annat:

[Frihetsförmedlingen] säger sig förespråka en ekonomi där människors "verkliga behov" tillgodoses genom "valfri och meningsfull verksamhet". Vem som ska avgöra vilka människors "verkliga" behov är talar konstnärerna emellertid tyst om.¹⁸¹

Där Frihetsförmedlingen talar om "verkliga behov" som jag kan se är det utifrån "samhällets verkliga behov av förnyelse, omställning och hållbarhet"¹⁸² och när de skriver att de önskar att arbete istället för att innebära en tvingande verksamhet skulle innebära "valfri och meningsfull verksamhet som möter verkliga behov av omsorg, samhällsansvar och miljömedvetande."¹⁸³ Ledarskribenten är skeptisk till vem som ska avgöra, eller hur det ska avgöras, vad dessa behov är, och Frihetsförmedlingen tycks syfta till att det både ska innebära sådant som är hållbart rent miljömässigt och socialt, samt att människor själva är kapabla till att utforma verksamheter som är meningsfull utan att behöva aktiveras.

¹⁷⁹ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹⁸⁰ Ibid

¹⁸¹ Tunström, M (2016). "Ett museum över vänstern". *Barometern OT*

¹⁸² Frihetsförmedlingen, *Kan mindre arbete rädda miljön?*

¹⁸³ Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Presmeddelanden, Skaffa ditt eget frihetstillstånd / Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner*

Frihetsförmedlingen skriver i en artikel på sin hemsida om aktivering av arbetslösa och politikernas term utanförskapet:

[V]em skall denna aktivitet gynna? Om det råder brist på jobb, vilket alla verkar vara överens om att det gör, varför envisas då politiker med att fler människor än de som hamnat i *innanförskap* måste aktiveras? De flesta som uppbär försörjningsstöd kan helt enkelt inte försörja sig på annat sätt av olika besvärliga anledningar. Att ytterligare skambelägga utsatta människor genom att beskriva dem som lata oduglingar som måste *aktiveras* för att inte mista sitt uppehälle, är ett illa dolt sätt att kriminalisera arbetslöshet. Dessutom förutsätts aktiviteten vara *jobblänkande*, som det heter på arbetsmarknadspolitiska. För att inte tränga undan *riktiga jobb* måste den obligatoriska aktiviteten dessutom vara icke-produktiv och meningslös. Det är detta som är fångelset. Vad som egentligen trängs undan, är den mänskliga rättigheten att göra något som behövs, det som känns meningsfullt.¹⁸⁴

Frihetsförmedlingen tycks inte heller mena att all verksamhet måste vara till direkt nytta för samhället, utan även att det kan innebära som är meningsfullt för individen, utan att för den skull alltid behöva vara till större nytta. I en text på Frihetsförmedlingens hemsida, om att frihetssökande kan starta upp egna så kallade frihetsetableringsträffar, skriver de:

Träffarna fungerar som ett konkret sätt att minska beroendet av tvingande strukturer, såsom lönearbete. Exempelvis kan man på en frihetsträff laga mat tillsammans, odla potatis eller starta en bilpool. Men också ägna sig åt rent lustfyllda aktiviteter som att fika, dansa, spela bingo etc.¹⁸⁵

Och ur en artikel på Frihetsförmedlingens hemsida skriver de:

Ytterst lite tid återstår för sådana handlingar som är värdefulla på sätt som inte kan räknas i pengar eller omsättas på en marknad; handlingar som är lekfulla och därför ofta nyskapande, uppfinningsrika, kärleksfulla, omvårdande, tillfredsställande, kul. Aktiviteter som man bara har lust till som fri människa.¹⁸⁶

Ännu ett exempel ur en intervju med Frihetsförmedlingen i *Göteborgs Fria Tidning*:

– Klarar vi att frigöra oss från arbetslinjen, kan samhället skapa handlingsutrymme för alla dem som i dag är inlåsta i tomt, symboliskt arbete – handlingsutrymme där människor

¹⁸⁴ Frihetsförmedlingen, *Innanförskapet: Jag är Döden*

¹⁸⁵ Frihetsförmedlingen, *Så här går en frihetsetableringsträff till*

¹⁸⁶ Frihetsförmedlingen, *Finns alternativet till arbetsambället i själva verket?*

gemensamt kan pröva sig fram till mer dynamiska samhällsfunktioner, såväl vårdande som kreativa och innovativa.¹⁸⁷

Meningsfulla aktiviteter verkar alltså för Frihetsförmedlingen kunna innebära både sådant som kan ha någon slags nytta, för samhället eller för dig som individ, eller rent lustbetonade aktiviteter. Vad som är meningsfulla sysslor och inte tycks Frihetsförmedlingen mena att människor tillsammans ska komma fram till. Detta framställs som något självklart och enkelt, något som människor kommer vara helt överens om och något som alla gemensamt kommer vilja genomföra. Junestav skriver om att det går att urskilja olika typer av människosyn i uppfattningarna som lett till olika slags politik och arbetslinjer under 1900-talet. Att politiker utgår ifrån att arbetslösa individer är passiva och måste aktiveras säger något om den bakomliggande synen på de arbetslösa och orsaken till arbetslösheten.¹⁸⁸ I Frihetsförmedlingens material går det att urskilja en syn som utgår ifrån att människor vill göra sådant som känns meningsfullt för dem själva och i ett större sammanhang. Synen på människan och arbetet blir också essentialistiskt genom att en viss typ av arbete, som känns meningsfull för individen, ses som något som människor i grunden vill utföra och som kommer att lösa sig av sig själv om tvånget på att aktivera sig i meningslösa arbetssysslor försvinner. Paulsen skriver att människan i den essentialistiska arbetsuppfattningen ses som en skapande varelse och det anses finnas i den mänskliga essensen att vilja utföra meningsfulla arbetssysslor. Den idén kan enligt Paulsen spåras till såväl marxistisk arbetsromantik som konservativa och socialistiska utopiska filosofer som Charles Fourier och William Morris.¹⁸⁹

6.4. Reaktionen och diskussioner

På Frihetsförmedlingens Facebook-sida kan jag se att se att deras material genererar olika typer av reaktioner och tolkningar från olika läsare¹⁹⁰. Deras sida följs troligen av personer som är positivt inställda till deras material, vilket borde vara orsaken till att de har övervägande positiv feedback på sidan. Denna är främst i form av ”likes”, men också kommentarer. Många kommentarer är korta utrop i stil med ”Fantastiskt!” eller ”Ja men Ja!!! Kan man rösta på detta?”¹⁹¹, men de får också kommentarer från personer som är förvirrade och inte förstår vad de är eller förmedlar, personer som ställer sig frågande till deras material och personer som kritiserar det de skriver.

Ett exempel är en kommentar från en läsare på deras Facebook-sida som inte verkar gilla vad de skriver:

Kommentar: Så det skulle vara bra att inte jobba? Om det tycker jag inte [två tummar ner]

¹⁸⁷ Karlsson, H. (2015-01-22). ”Frihetsförmedlingen öppnar lokalkontor.” *Göteborgs fria*

¹⁸⁸ Junestav 2004: 230

¹⁸⁹ Paulsen 2010: 81

¹⁹⁰ Utifrån Fairclough 1992

¹⁹¹ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

Frihetsförmedlingen: Det är inte nödvändigtvis alltid bra att inte jobba. Men inlåsning i former av jobb och sysselsättning som skadar människors hälsa och hindrar utvecklingen av ett långsiktigt hållbart samhälle kan och skall inte försvaras.

Kommentar: Och vem ska då försörja dem som inte jobbar? Den svenska modellen är att alla människor arbetar och gör rätt för sig.¹⁹²

Personen som kommenterar lägger ett moraliskt ansvar i att arbeta och framhäver att arbetar en person inte innebär det att någon annan (som arbetar) försörjer den istället. Arbetet förknippas med ”den svenska modellen” där alla ”gör rätt för sig” genom att arbeta. Det kan förstås utifrån att det svenska välfärdssystemet har just lönearbetet som sin grundpelare då det till stor del finansieras genom skatteintäkter från lönearbete, och att välfärdssystemet också varit utformat för att stärka incitamenten till att lönearbeta¹⁹³. Här är ytterligare två olika reaktioner från Frihetsförmedlingens Facebook-sida på samma tema:

Kommentar: Öh, nu fattar jag kanske inte riktigt det här. Handlar det om att frihet betyder att man inte ska arbeta? Är det här ett skämt?

Frihetsförmedlingen: Tomt arbete som tvingas fram av arbetslinjen hindrar medborgarna från att ta del av de tidsvinster som decennier av produktivitetsökning medfört. Detta inskränker deras frihet och utrymme för självförverkligande.

Kommentar [från en tredje]: medborgarlön alltså. lev på andras skatt [sic!]¹⁹⁴

Den första som kommenterar ställer sig frågande till Frihetsförmedlingens definition av frihet som liktydig med att inte arbeta, och verkar tycka att den kopplingen är något bisarr. Nästa person som kommenterar ger uttryck för den moraliska diskurs som sågs i det förra citatet – att ifall en person inte arbetar och till exempel lever på medborgarlön är det möjligt på grund av att andra jobbar och betalar skatt och försörjer den som inte jobbar, vilket är omoraliskt och ses som ett snyltande beteende. Den här diskussionen har en lång historia inom svensk socialpolitik, och sedan 1990-talet har den dominerande ståndpunkten återgått till sättet som de styrande såg på fattigvård under 1800-talet, där en central uppfattning är att det är moraliskt fel att någon ska kunna leva av bidrag och andras arbete utan att själva ge något (ekonomiskt) bidrag tillbaka till samhället. Det kan kopplas till en hegemonisk diskurs om närande och tärande på samhället, där individer kategoriseras in utefter något av detta.¹⁹⁵

¹⁹² Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹⁹³ Se t.ex. Örestig et al 2015, Spross 2016 & Junestav 2004

¹⁹⁴ Ibid

¹⁹⁵ Junestav 2004 & Davidsson, T. (2015). *Understödet rationalitet. En genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete

Hur ställer sig Frihetsförmedlingen till den moraliska diskursen om lönearbete? De ger inget direkt svar i Facebook-kommentarerna, men utifrån deras andra material kritiserar de både att arbete ska vara en "tvingande aktivitet" och den ekonomiska logiken som håller upp överproduktion och arbetsamhället¹⁹⁶. I det svar de ger i citatet ovan menar de att arbetslinjens struktur inskränker på individens fri- och rättigheter, vilket återigen kan kopplas till klassiska frihetsteorier. Vid några tillfällen i materialet nämner de basinkomst som ett alternativ till arbetsamhället, där individen skulle garanteras en viss nivå av ekonomisk trygghet. De framhäver samtidigt att ett sådant system riskerar att hålla kvar oss i den ekonomiska logikens system och utnyttja arbetskraft i fattigare delar av världen:

Arbetsamhället hindrar oss i dag utan tvekan ifrån att ta tillvara och fördela resurser på ett effektivare sätt, sätt som skulle innebära ett gott liv som är mindre resurskrävande. Basinkomst är ett möjligt svar på hur en sådan resursfördelning kunde gå till – men om basinkomst i det rika norra Europa kräver fortsatt "värdeskapande" i en ekonomisk struktur som bygger på ständigt ökande klyftor och slavarbete i tredje världen, blir inte heller basinkomst en hållbar idé.¹⁹⁷

Andra reaktioner från Facebook-sidan är inte kritiska men aningen förvirrade angående Frihetsförmedlingen. Här är två exempel från olika personer och tillfällen:

Kommentar: Jag har inte fattat det där än. Är det en utställning eller erbjuder de någon slags tjänst?

Kommentar: Fattar dock fortfarande inte om det är en "kul grej" eller ett seriöst projekt?¹⁹⁸

Frihetsförmedlingen är förvisso svårdefinierade i och med sin blandning av ironiska speglingar och allvar, konst och politik, men denna förvirring från läsare kan också komma utifrån att arbetskritiska diskurser syns så pass sällan och att de hegemoniska diskurserna kring arbete är så normaliserade att de inte heller märks av utan bara är självklara. Därför blir arbetskritiken också att sticka ut extra mycket och många förstår inte vad det är de ser eller hur de ska tolka det.

6.4.1. Frihetsförmedlingen i media

Det är inte bara på Facebook-sidan som det går att se olika slags läsningar av Frihetsförmedlingens material. Jag har även tittat på hur Frihetsförmedlingen omskrivs i tidningsartiklar. Frihetsförmedlingen har på sin hemsida lagt upp text och bild från sex olika pressutskick de gjort¹⁹⁹, så många tidningar har

¹⁹⁶ Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Pressmeddelanden, Skaffa ditt eget fribetstillstånd / Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner* & Svensson, K. (2014-09-15). "Arbeta och producera mindre". *Norrköpings tidningar*

¹⁹⁷ Frihetsförmedlingen, *Kan mindre arbete rädda miljön?*

¹⁹⁸ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

¹⁹⁹ Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist - Pressmeddelanden*

fått information om Frihetsförmedlingen. Trots detta är det endast ett fåtal olika tidningar som har valt att skriva om dem. Frihetsförmedlingen har också publicerat egna debattartiklar om arbete i tidningarna *Sydsvenskan*, *Arbetaren*, *Norrköpings tidningar* och *Dagens Arbeta*²⁰⁰.

De tidningarna som valt att skriva om projektet på egen hand har skildrat detta utifrån ganska olika angreppssätt. Två av dessa, *Göteborgs Fria Tidning* och *Frilagt Hässleholm*, som båda kallar sig själva oberoende, kritiskt granskande, alternativa och partipolitiskt obundna, har skrivit artiklar om Frihetsförmedlingen som jag uppfattar som sakliga samt att de inte tar någon tydlig ställning för eller emot projektet eller arbetskritik i artikeln. I artiklarna - varav en i *Göteborgs Fria Tidning*²⁰¹ och två i *Frilagt Hässleholm*²⁰² - intervjuas personer aktiva i projektet i samband med att de öppnat frihetskantor i olika städer utifrån vad projektet är för något, vad de har fått för respons och liknande. Dessa artiklar framstår som neutralt inställda till Frihetsförmedlingen då de är sakliga och ställer frågor till personer i projektet och låter deras svar samt fakta om var kontoren kan besökas utgöra större delen av artiklarna. Det finns också en artikel om Frihetsförmedlingen i den liberala dagstidningen *Kristianstadsbladet*. I artikeln har en reporter pratat med personer från Frihetsförmedlingen i och med att de öppnar ett av sina frihetskantor. Citat från personerna där de berättar om verksamheten och sin syn på arbete och frihet återges. Fokus för artikeln hamnar trots detta på att det är oklart vad projektet faktiskt gör för något, vilket ifrågasätts både i ingressen och i brödtexten. Ingressen består av texten: "[u]nder fredagen öppnade Frihetsförmedlingen sitt första kontor. Vad rörelsen faktiskt gör är oklart."²⁰³ I brödtexten står det: "[d]e verkar, enligt dem själva, för minskat lönearbete och ökad frihet för alla. Vad de ägnar sig åt rent konkret verkar dock svårt för dem att svara på", följt av två textstycken där Frihetsförmedlingen pratar om att precis som Arbetsförmedlingen inte har så många jobb att erbjuda har de inte heller så mycket frihet att dela ut, men att de vill hjälpa människor att uppnå större frihet själva, och att fungera som en plattform för att fundera vidare kring frihet. De fortsätter med att det inte bara behöver handla om arbete, utan även "tankemässiga inläsningar".²⁰⁴ Jag förstår det som att Frihetsförmedlingen i artikeln själva nämner vad de gör – de vill skapa reflektion kring frihet och arbete och fungera som en plattform för detta – men att artikelns fokus hamnar på att det är oklart både för andra och för dem själva vad de egentligen gör. Detta framställer dem, och arbetskritiken som de här kan sägas representera, som något oseriös och flummig.

Frihetsförmedlingen omnämns också mycket kort på *Dagens Nyheter*s kultursida i samband med en recension av en utställning den var del av på ett konstmuseum. Det är dock en annan huvudakt av utställningen som artikeln främst handlar om, och Frihetsförmedlingen tillägnas endast en mening av artikeln. Skribenten är positivt inställd till deras material och skriver att de gör en "underbart träffsäker parodi på en arbetsförmedling med omvända syften och värderingar"²⁰⁵. En ledarskribent i en borgerlig

²⁰⁰ Debattartiklarna finns samlade på Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist - Debattartiklar*

²⁰¹ Karlsson, H. (2015-01-22). "Frihetsförmedlingen öppnar lokalkontor." *Göteborgs fria*

²⁰² Önell, B. (2015-10-16). "Förmedling för frihet öppnar kontor" *Frilagt Hässleholm* & Önell 2015

²⁰³ Drougge, B. (2015-10-24). "Frihetsförmedling invigdes i Hässleholm". *Kristianstadsbladet*

²⁰⁴ Drougge 2015

²⁰⁵ Jönsson, D. (2016-01-14). "Vid en estetisk avgrund" *Dagens Nyheter Kultur*

dagstidning, *Barometern OT*, skriver om Frihetsförmedlingen utifrån samma utställning som DN recenserar, där projektet haft ett frihetsförmedlingskontor samt material att läsa. Ledartexten har en betydligt mer kritisk ton och Frihetsförmedlingen kommer här att stå i centrum. Texten handlar om Frihetsförmedlingens syn på arbete, och inleds med att slå fast att det är ett ”nostalgiskt rött perspektiv” på det aktuella museet. I utdrag från resten av texten står det:

Vilket är det största samhällsproblemet i dag? Många skulle svara arbetslöshet. Rätten till arbete har också varit något av arbetarrörelsens eget credo. Av flera skäl: Den som förvägras arbete och lön förnekas självbestämmande och frihet. Men arbete är mer än inkomster och pengar. Genom arbetet utvecklar människan sina relationer med andra. Den som går utan arbete förlorar självförtroende och värdighet och på sikt försvagas också omsorgen om andra.

På Kalmars konstmuseum ges en annan bild. Det moderna arbetet är lika med "meningslöshet" och "tvång". Sysselsättningen är "tom". [...] Museibesökarna kan bläddra i ansökningar om frigörelseplaner och får möjlighet diskutera framtiden med en "frihetsetableringslots" där man kan få hjälp med att befrias från den förhatliga arbetsmarknaden. [...]

För de som står utanför arbetsmarknaden och inget hellre vill än att jobba och umgås med arbetskamrater framstår satiren över "konsumtionsfabrikerna" som ett hån. [...]

Det finns inte bara ett starkt antikapitalistiskt synsätt - förskönat i kritiken av lönearbetet - i utställningen av konstnärerna [...], utan också ett demokratikritiskt. Utställarna säger sig förespråka en ekonomi där människors "verkliga behov" tillgodoses genom "valfri och meningsfull verksamhet".

Vem som ska avgöra vilka människors "verkliga" behov är talar konstnärerna emellertid tyst om. Det brukar bli en växande mer auktoritär stat som ska avgöra hur människors ska leva sina liv. Orden valfri verksamhet för också tankarna till rätten att befrias från ansvaret för egenförsörjning för att i stället ägna sig åt den verksamhet som den enskilde finner meningsfull.²⁰⁶

Den här texten är intressant för det blir så tydligt att två olika diskursordningar gör anspråk på att beskriva verkligheten. Författaren till texten skriver om rätten till arbete och varför detta slagord existerar – arbete leder till självbestämmande och frihet samt utvecklar människan. Alltså frihet *genom* arbete, vilket ska förstås i relation till Frihetsförmedlingens diskurs frihet *från* arbete. Utan arbete inget självförtroende eller möjlighet till varken umgänge eller omsorg av andra, enligt skribenten. Arbete

²⁰⁶ Tunström, M (2016). Ett museum över vänstern. *Barometern OT*

framställs, med hög modalitet i uttalandena, som en självklarhetseffekt som ska leda till en rad olika positiva effekter för individen och om arbete som ”mer än bara ett arbete”. En av anledningarna till att arbete kan medföra vissa positiva effekter för en del kan också förstås utifrån att det görs så outhärdligt och svårt att vara arbetslös idag²⁰⁷. I texten görs också interdiskursiva kopplingar i Frihetsförmedlingens material – vänsterpolitik, att ”det är Marx ande som svävar” över utställningen, och det dras kopplingar till att de är demokratikritiska, genom anspelningar som för tankarna till auktoritära kommunistregimer. I texten kommer arbetskritiken också att framstå som något förlegat då den kopplas till begrepp som ”nostalgiskt” och att det svävar en ande över materialet. Detta kan kopplas till synen på den neoliberala diskursen som den slutliga lösningen som inte har några andra tänkbara alternativ²⁰⁸ - sådana reduceras till något nostalgiskt, förlegat och demokratikritiskt. Den moraliska arbetsdiskursen återopas också då det skrivs om ansvaret att försörja sig själv och detta ställs mot att göra sådant individen själv finner meningsfullt.

Endast ett fåtal olika tidningar har uppmärksammat Frihetsförmedlingen, trots pressutskick och att det är ett annorlunda och aktuellt projekt, varav de som skrivit om dem med en saklig inställning var tidningar som kan klassas som alternativa och politiskt obundna medan andra tidningar som klassas som liberala och borgerliga framställde det som oseriöst eller kritiserade projektet. Detta kan bero på att arbetskritik är lite för obskyrt för att uppmärksammas på ett sakligt vis i många tidningar, vilket tyder på arbetsideologins och arbetslinjens självklara ställning, som i sin tur också marginaliserar alternativa diskurser.

6.5. Anställningsbarhet

I en artikel på Frihetsförmedlingens hemsida kommer de in på vad du förväntas ägna din fritid åt i arbetssamhället:

Och alla jobbar på. Även långtidsarbetslösa jobbar numera heltid, i bidrags- finansierade och tomma låtsasjobb. Allt för att ”göra rätt för sig” enligt arbetsideologin och därigenom ”få rätt till” den eftertraktade ledigheten; till en fritid fylld av en massa obetalt arbete i konsumtionsfabriken, på gymmet eller i andra sammanhang där man förväntas gratisjobba för att öka sin attraktivitet på olika marknader, främst arbetsmarknaden. Ytterst lite tid återstår för sådana handlingar som är värdefulla på sätt som inte kan räknas i pengar eller omsättas på en marknad; handlingar som är lekfulla och därför ofta nyskapande, uppfinningsrika, kärleksfulla, omvårdande, tillfredsställande, kul. Aktiviteter som man bara har lust till som fri människa.²⁰⁹

Här skriver Frihetsförmedlingen om den ekonomiska diskursen som genomsyrande av allt – när du inte är på jobbet förväntas du ägna dig åt att stärka ditt eget personliga kapital, vilket jag kopplar till anställningsbarhet. Eftersom det idag ses som den enskilda individens ansvar och skyldighet att skaffa

²⁰⁷ Se t.ex. Weman 2011

²⁰⁸ Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²⁰⁹ Frihetsförmedlingen, *Finns alternativet till arbetssamhället i själva verket?*

sig en anställning, samtidigt som arbetslösheten är hög och lediga anställningar blivit något av en bristvara, har det också ålagts individen att göra sig själv ”anställningsbar”²¹⁰ Det vill säga, anpassa och forma sig själv efter vad potentiella arbetsgivare kan tänkas önska för typ av person. I diskursen om anställningsbarhet blir det närmast ett moraliskt påbud att ”ta hand om dig själv” och och *må bra*. Men dagens fokus på välbefinnande kan sägas börjat vändas emot oss och skapa ångest över att vi inte är lyckliga nog. Den stora fokuseringen på den här typen av välmående hör samman med marknadsekonomin och bilden av den produktiva idealmänniskan. Stress, arbetslöshet eller dåliga arbetsförhållanden kan härledas tillbaka till dig själv och dina egna tillkortakommanden. Detta blir att fungera enligt logiken att är du inte nöjd med din situation är det på grund av att du inte är tillräckligt bra på mindfulness och att tänka positivt. Att fokus riktas in i den enskilda individen menar Cederström och Spicer är ett väldigt gynnsamt förhållande för chefer och för marknaden.²¹¹ Du ska bygga på ditt eget varumärke och bli den bästa versionen av dig själv, allt för att maximera din anställningsbarhet och inte ligga samhället till last. Genom denna kontext menar jag att citatet från Frihetsförmedlingen kan förstås.

I texten finns också en önskan om fritiden som frikopplad från arbetet, och inte enbart som ett reproducerande av arbetet. Det kan kopplas till Marx uppfattning om att fritiden i det kapitalistiska systemet endast syftar till att återställa arbetarnas arbetsförmåga inför nästkommande arbetsdag. All tid kan därigenom förstås tillhöra kapitalet och arbetet.²¹² Spross gör en distinktion mellan fritid (reproducerande av arbetskraften) och fri tid (fritid som egenvärde, oavhängigt arbetet)²¹³, och kopplat till det resonemanget, uttrycker Frihetsförmedlingen en önskan om fri tid, oavhängigt lönearbetet. Idag anses arbetet ge så mycket egenvärde att fritid inte ens är nödvändigt för människor. Det mesta du behöver kan tillgodoses på arbetet.²¹⁴ Spross diskussion om fritid kan också utvecklas med kravet på anställningsbarhet då fritiden blir tid som ska användas för att bygga på din anställningsbarhet och ditt välmående. Det är dock en specifik typ av välmående som är önskvärd, ett välmående inte främst för din egen skull utan för att kunna vara så produktiv som möjligt²¹⁵.

Detta visar också på att Frihetsförmedlingen är eklektiska i sin interdiskursivitet, då de både har influenser från klassisk liberalism, individualism, Marx och den arbetskritik Paulsen representerar idag.

6.6. Ett förändrat samhälle

Ur Frihetsförmedlingens material kan också urskiljas en diskurs om att samhället har förändrats och är i behov av nytänkande. De skriver på sin Facebook-sida att ”[f]ör en bättre välfärd måste alla jobba mindre, inte mer” och att dagens fixering vid jobb hindrar många från att verka för en nödvändig omställning mot ett mer hållbart samhälle. Vidare skriver de:

²¹⁰ Junestav 2004, Dahlstedt 2009

²¹¹ Cederström & Spicer 2015

²¹² Marx 1969 i Spross 2016: 14f

²¹³ Spross 2016

²¹⁴ Ibid

²¹⁵ Jfr Cederström & Spicer 2015

Inläsningen av individer och grupper i tomt arbete eller sysselsättning gör att de saknar den frihet som krävs för att bygga framtidens Sverige. Både överflödigt arbete och inläsning i arbetslöshet måste därför minska så att fler kan övergå till ett mer samhällsnyttigt liv i den fria sektorn. Vi behöver en ny fördelningspolitik, där kravet att stå till arbetsmarknadens förfogande är borttaget.²¹⁶

I en intervju i *Göteborgs Fria Tidning* säger Frihetsförmedlingen på frågan om hur idén till projektet uppstod:

Frihetsförmedlingen har växt fram ur ett nödvändigt behov av omställning och nytänkande. Vi befinner oss mitt i en oerhört omfattande strukturomvandling. Mängder av jobb flyttar sedan länge till låglöneländer, samtidigt som teknikutvecklingen gör allt fler arbeten överflödiga här hemma – också inom tjänstesektorn. Under tiden fortsätter fixeringen vid arbetet och då framförallt lönearbetet. Arbetets symboliska betydelse överträffar numera helt klart dess praktiska.²¹⁷

Ur ett citat från en Facebook-diskussion skriver Frihetsförmedlingen att deras ”viktigaste uppdrag är att stödja medborgare som önskar frigöra sig från fastlåsnings- och dysfunktionella strukturer och institutioner i samhället.”²¹⁸ I texten om Frihetsförmedlingen ur tidningen *Barometern OT* såg vi hur arbetskritiken framställdes som något förlegat. Här framställer istället Frihetsförmedlingen dagens arbetsystem som ”otidsenligt”. Det blir alltså en strategi från båda sidor att försöka positionera och framställa den andre i en diskurs om att inte ha hängt med i utvecklingen, att de är omoderna och föråldrade. Detta med att hänga med i utvecklingen kan också kopplas till något som är viktigt i den neoliberal diskursen där du ständigt ska uppdatera dig själv, anpassa dig och vara flexibel, vilket ställs mot värden som stelt, föråldrat och omodernt.

I en debattartikel publicerad i *Sydsvenskan* skriver Frihetsförmedlingen att det behövs en politik som ”vågar ta vår tids utmaningar och snabba förändringstakt på allvar och kan se bortom arbetsmarknaden som huvudsaklig arena för människors bidrag till samhällsbygget”²¹⁹. Även i en annan debattartikel publicerad i *Arbetaren* är förmedlingen inne på samma spår när de skriver att ”Sverige behöver därför en myndighet som vågar utmana fixeringen vid arbetet som medborgarens enda inträdesbiljett till samhället”.²²⁰

Detta är en intressant aspekt eftersom den är så negligerad i den hegemoniska diskursen, där det endast förutsätts vara inom ramen för ett lönearbete som individer kan bidra till samhället. Det blir också en

²¹⁶ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

²¹⁷ Karlsson 2015

²¹⁸ Frihetsförmedlingens Facebook-sida

²¹⁹ Noväng, L. & Huntington, J. (2015-03-03). ”Mindre fokus på arbete skulle ge ett mänskligare och mer innovativt samhälle” *Sydsvenskan*

²²⁰ Frihetsförmedlingen (2014-10-05). ”Sluta tvinga folk att arbeta” *Arbetaren*

moralisk fråga om vilka som betalar skatt och inte, där skatteinbetalning framställs som det enda sättet att vara delaktig i och bidra till samhället. Annars riskerar du att ses som en snyltare, oavsett vilka andra värden än rent ekonomiska du kan sägas bidra med. Det kan kopplas till synen på individen som antingen närande eller tärande på samhället baserat på lönearbete eller bidragserhållande, vilket har en lång historia i svensk socialpolitik²²¹.

Förändringstemat innehåller också en miljödiskurs. Här syns både förändrings- och lite av miljötemat i ett citat från ett pressutskick:

Valrörelsen har visat att de flesta politiska företrädare står med tomma verktygslådor och trubbiga redskap för att möta en globaliserad verklighet. Idéer som att skapa jobb eller att flytta produktionsmedel från industrin till andra sektorer i samhället är hopplöst föråldrade. Nu efter valet hjälper vi därför den kommande regeringen genom att tillhandahålla ett par nya verktyg som kan underlätta omställningen mot ett mer socialt, ekonomiskt och ekologiskt uthålligt Sverige²²²

Miljötemat syns också i en debattartikel skriven av Frihetsförmedlingen och publicerad i *Sydsvenskan*:

För att kunna möta framtidens utmaningar som klimathot och fattigdom, måste begreppet ”arbete” fyllas med en ny innebörd: från att vara en tvingande aktivitet där man gör vad som förväntas i utbyte mot lön, till en valfri och meningsfull verksamhet som uppfyller verkliga behov i form av omsorg, samhällsansvar och miljömedvetande. [...]

Behovet av människor i traditionella arbeten har minskat drastiskt de senaste decennierna. Samtidigt har miljö- och klimatfrågan gjort en återgång till tidigare produktionsformer omöjlig. Den faktiska situationen är att vi både måste producera och konsumera mindre, för att alls kunna ha en planet att bo på i framtiden. [...]

Den överkonsumtion av diverse mer eller mindre nödvändiga varor och tjänster, som vi i dag ägnar oss åt, driver på en produktion som långt överskrider miljöns kapacitet. Samtidigt mäts välstånd fortfarande i materiella tillgångar. Det blir en ond spiral: många tvingas att utföra ”tomt” eller överflödigt arbete, för att på fritiden spendera lönen på konsumtion av vad de producerat genom det tomma arbetet. [...]

²²¹ Davidsson 2015

²²² Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Pressmeddelanden, Skaffa ditt eget frihetstillstånd / Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner*

Detta är ett organiserat slöseri som utarmar jordens resurser. Därför måste vi tänka om radikalt vad gäller arbete och produktion.²²³

Miljödiskursen här går ut på att den höga produktionen och den stora fokuseringen på ekonomisk tillväxt inte är långsiktigt hållbar. Det sker en överproduktion av varor, vilket kräver en överkonsumtion och ett upprätthållande av den höga arbetsnivån för att möjliggöra allt detta. Interdiskursivt kan detta också kopplas till Paulsens *Arbetsambället*, då han ägnar detta resonemang stort utrymme²²⁴.

Även på tal om utbildning kommer temat om förändring upp, här i ett citat från en artikel på Frihetsförmedlingens hemsida:

De kortsiktiga och instrumentella utbildningar som är idealet i dagens politiska klimat innebär ett stelt fasthållande vid det förflutna. Unga människor tvingas också skuldsätta sig förgäves för att utbilda sig till jobb som redan försvunnit. Vårt samhälle är stött i stark förändring och är i skriande behov av nytänkande och alternativa idéer. Snarare än utbildning behöver vi nu bildning, bred och grundläggande kunskap, eller med Ellen Keys formulering: ”det man har kvar när man glömt allt man lärt sig”. Frihetsförmedlingen förespråkar därför ett nytt bildningsideal för 2000-talet, kopplat till en politik som tar idén om livslångt lärande på allvar genom att erbjuda alla möjligheten att kostnadsfritt och obegränsat ägna sig åt fria studier.²²⁵

De talar om en nödvändig omställning och förändring, och att dagens politiker inte är nytänkande. De ger också blinkningar till den hegemoniska diskursen genom att använda begreppet livslångt lärande, som är ett centralt begrepp när det talas om individers anställningsbarhet²²⁶. Liknande stilgrepp finns också på fler ställen med andra begrepp som är förknippade med en neoliberal diskurs:

Behovet av en sådan förändring är uppenbart, oavsett om man strävar efter mer innovation, att upprätthålla landets konkurrenskraft, att bygga ett mänskligare samhälle eller alltsammans.²²⁷

Valrörelsen har visat att de flesta politiska företrädare står med tomma verktygslådor och trubbiga redskap för att möta en globaliserad verklighet.²²⁸

²²³ Svensson, K. (2014-09-15). ”Arbeta och producera mindre”. *Norrköpings tidningar*

²²⁴ Paulsen 2010

²²⁵ Frihetsförmedlingen, *Ska du upp eller ned?*

²²⁶ Dahlstedt 2009

²²⁷ Noväng & Huntington 2015

²²⁸ Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Pressmeddelanden, Skaffa ditt eget frihetstillstånd / Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner*

Livslångt lärande, innovation, konkurrenskraft och globalisering är alla centrala begrepp i den neoliberal diskursen²²⁹. Att Frihetsförmedlingen inkorporerar dessa begrepp i sitt material tolkar jag som ytterligare ett sätt att fokusera på konsensus med den hegemoniska diskursen snarare än konflikt. Även om det också kan ses som en ironisk blinkning till diskursen så är det inte ett avståndstagande från den utan snarare visar de att ett nedtonande av arbetsmiljön som det ser ut idag kan vara förenligt med den hegemoniska diskursen. Frihetsförmedlingen kan därför sägas förespråka en systembevarande snarare än systemomstörtande arbetskritik. Det är inte ett störtande av systemet eller fullständigt avskaffande av lönearbetet som de står för, utan en minskning av lönearbetet och meningslösa, överflödiga eller tomma arbeten, samt ett ökat fokus på även andra värden än rent ekonomiska, vilket de menar är möjligt inom ramen för samhället idag. När de nämner ordet avskaffande är det ett avskaffande av det som de kallar tomma arbeten som åsyftas.

Men de kritiserar samtidigt delar den neoliberal diskursen, här i en artikel från deras hemsida:

Inom den minskande andelen jobb med anställningstrygghet ökar kraven ständigt, liksom rädslan att bli av med jobbet. En konsekvens är att lönerna hålls nere, en annan är att allt fler behåller sitt jobb av fel anledning. Detta leder till såväl sämre kvalitet i produktionen som sämre hälsa bland de anställda. [...] Samtidigt kan en stor och växande grupp inte ens unna sig lyxen att vara sjukskrivna: de som trängts ut från innanförskapets inre krets till en prekär tillvaro bortom lagen om anställningsskydd; de som klamrar sig fast i undervegetationen som ofrivilliga mikroföretagare i ett laglöst ingenmansland, där bara rädslan för ett ännu mer ogästvänligt utanförskap kan få dem att vilja stanna kvar.

För här finns inga alternativ till att knega på. Här är alla utlämnade åt nätets växande gökungar, de så kallade plattformarna; Uber, Helpling, Airbnb, Task Rabbit och andra. Det är den ultimata nyliberala drömmen; hundra procent eget risktagande och noll procent trygghet, helt i händerna på det omedvetet onda godtycket hos vällustiga appklickande kunder: mellancheferna från helvetet.²³⁰

Det som kritiseras i artikeln är de osäkra anställningarna och tillvaron för personerna som befinner sig i dessa, samt den utlämnade situationen för de som inte har ett lönearbete idag. Den neoliberal diskursens fokus på eget företagande och entreprenörskap vilket medför otrygghet kritiseras också. Detta kan återkopplas till Standings resonemang om dagens prekariat, en växande grupp som är helt utlämnade åt osäkra anställningar med låga löner²³¹ som inte heller kan dra några fördelar av dagens flexibla arbetsmarknad²³².

²²⁹ Dahlstedt 2009 & Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²³⁰ Frihetsförmedlingen, *Innanförskapet: Jag är Döden*

²³¹ Standing 2013

²³² Sennett 2002

7. Diskussion

Här kommer jag att återknyta till och besvara mina frågeställningar samt utveckla diskussionen kring mitt resultat.

7.1. Arbetskritiska diskurser

Min första frågeställning handlade om vilka arbetskritiska diskurser som kunde identifieras i materialet, och vad de kritiserar.

De mest centrala arbetskritiska diskurser som jag har identifierat diskuterar jag nedan, vilket för det första är en diskurs om frihet från lönearbete. Det finns även en förändringsdiskurs - som också hänger ihop med en miljödiskurs – och en akademisk diskurs. De centrala diskurser som kritiserar är den hegemoniska diskursen om frihet genom arbete, diskursen om lönearbete som ideologiskt förankrad i samhället, den ekonomiska diskursen och den neoliberala diskursen.

Diskursen om *frihet från lönearbete* innehåller en syn på lönearbetet som tvingande och till stora delar tomt och meningslöst i dagens samhälle. Den kritiserar den hegemoniska diskursen om *frihet genom lönearbete*, där det även ingår att kritisera politikernas tal om utanförskapet och aktiveringen av arbetslösa. *Förändringsdiskursen* i Frihetsförmedlingens material innebär att de framhåller samhället som förändrat och de styrande som att de inte hängit med i denna förändring eller utveckling och således är i behov av nytänkande och nya verktyg för organisering av samhället. *Miljödiskursen* lyfter fram att dagens samhälle ägnar sig åt överproduktion vilket i sin tur leder till att människor behöver överkonsumera och att arbetsamhället upprätthålls för att hålla igång detta, vilket skadar miljön och inte är ekologiskt hållbart.

Frihetsförmedlingens material är i hög grad baserat på en *akademisk diskurs*, både i språk och innehåll. Det är tydligt att de är pålästa i samtida akademisk arbetskritik, och de reproducerar och verkar bygga sitt material till stor del utifrån Paulsens bok *Arbetsamhället*, både i resonemang och teman²³³.

Dagens *ekonomiska diskurs* kritiserar som genomsyrande av såväl arbetslivet som fritiden, vilken ska användas till att göra dig anställningsbar eller attraktiv på andra marknader. Överproduktion som medför överkonsumtion går in också här, liksom att ha ett nyttotänk på sina relationer, baserat på vilka kan hjälpa dig att avancera i karriären. Det här går även in i kritiserandet av den *neoliberala diskursen*, då den till stor del bygger på en ekonomisk logik²³⁴, och de osäkra anställningarna och framväxten av dagens prekariat kritiserar.

7.2. Motståndsstrategier

Genom min andra frågeställning undersökte jag hur motståndet till arbete kommer till uttryck i de arbetskritiska diskurserna.

²³³ Paulsen 2010

²³⁴ Tesfahuney & Dahlstedt 2008, Fairclough 2003

Jag vill särskilt belysa följande motståndsstrategier som varit framträdande i det empiriska material och analysen: invertering av den hegemoniska diskursen, konsensus med den hegemoniska diskursen, positionering av arbetsförespråkare i en otidsenlig diskurs och användande av ett akademiskt språk.

Bland de motståndsstrategier som jag identifierat hos Frihetsförmedlingen är en av de främsta en slags *invertering av den hegemoniska diskursen* om arbete och att använda sig av uppenbara motsatser för att visa sin ståndpunkt. Genom att efterlikna en myndighet i språk, material och utförande visar Frihetsförmedlingen också på att det som kan tas för självklart i den hegemoniska diskursen inte är det och att det är ideologiskt fastän det inte framstår som det. I den här strategin ingår även av använda sig av en ironisk spegling av den hegemoniska diskursen för att tydliggöra aspekter ur den.

Den andra motståndsstrategin är enligt min tolkning en inbjudan till *konsensus* snarare än konflikt eller kamp med den hegemoniska diskursen. Detta menar jag sker på flera olika sätt. Dels har Frihetsförmedlingens knappt alls något fokus på konflikt, kamp, makt eller klass när de talar om arbete och frihet, förutom möjligtvis när de benämner dagens arbete som en tvingande aktivitet. Snarare betonar de att sättet att organisera arbetet på idag är ett icke-optimalt resursanvändande, då många bara sitter av sin arbetstid i tomma eller meningslösa yrken, samt att den teknologiska utvecklingen och effektiviseringar gjort att behovet av mänsklig arbetskraft minskat. De framhäver också att den hegemoniska diskursen skulle kunna vara förenlig med en minskning av arbetet, vilket görs genom blinkningar till denna med användande av begrepp som förknippas med neoliberal politik och styrning. På så vis menar jag också att Frihetsförmedlingen står för en systembevarande snarare än en systemomstörtande arbetskritik, även om de samtidigt står för en systemkritik i sitt ifrågasättande och kritiserande av dagens arbetslinje och ekonomiska logik.

Den tredje motståndsstrategin jag identifierat handlar om Frihetsförmedlingens sätt att *positionera styrande politiker och arbetsförespråkare i en otidsenlig diskurs*, där de får dem att verka gammalmodiga och framställer det som att det finns behov av förändring och att Frihetsförmedlingen kan tillhandahålla de nödvändiga verktygen för detta.

Den fjärde strategin Frihetsförmedlingen använder är att hugga av kritiska kommentarer eller diskussioner med ett *akademiskt språk* och kan förstås som en motståndsstrategi eftersom det kan skydda Frihetsförmedlingen från många arbetsvurmande kommentarer och fortsatta diskussioner. Det kan förstås som att det hjälper till att hålla dem lite i en bubbla där de främst får feedback från läsare som håller med i det de skriver. Det kan även ge dem högre trovärdighet då en akademisk diskurs kan förknippas med en slags expertkunskap och kan ge auktoritet.

7.3. Diskussioner och framställningar

Min tredje frågeställning fokuserade på hur arbete, arbetskritik, frihet och ofrihet diskuteras och framställs i Frihetsförmedlingens diskurser och i material som handlar om projektet.

Frihetsförmedlingen framställer arbete med en bred, så kallad ontologisk definition²³⁵, där arbete kan innebära både lönearbete och mer grundläggande aktiviteter, både tvingande och sådana som ses som

²³⁵ Utifrån Fleischer 2013

meningsskapande av individen själv. Frihetsförmedlingen framför, i likhet med Paulsen²³⁶, att arbetet idag är tomt och meningslöst för den som utför det, och att det finns en arbetsideologi och invanda normer som förhindrat att vi minskat på arbetet och istället bara fokuserat på att skapa mer arbete. Dagens arbetsamhälle framställs också av Frihetsförmedlingen som något otidsenligt och som ett ineffektivt utnyttjande av de kreativa och skapande mänskliga resurser som finns i samhället. Istället för att tvingas in i aktivitetsåtgärder som är bestraffande och ska likna ett lönearbete menar Frihetsförmedlingen att individer kunde få göra sådant som är meningsskapande, vare sig det är för en större samhällsnytta eller för dem själva. De menar därigenom att det borde finnas fler accepterade sätt att bidra till samhället än endast genom ett regelrätt lönearbete. Samhället har förändrats, menar Frihetsförmedlingen, men dagens politiker har inte hängt med, vilken är en diskurs som också används som motståndsstrategi.

Frihetsförmedlingen förespråkar inte ett totalt avskaffande av arbetet, vilket med ett ontologiskt arbetsbegrepp skulle bli svårt att föreställa sig²³⁷, utan snarare talar de om en minskning av lönearbetet och sådant som de benämner som tvingande eller meningslösa sysslor. Detta med så kallade meningslösa, överflödiga eller tomma sysslor är något Frihetsförmedlingen lägger stort fokus på. De yrkesgrupper som kan kallas tomma idag är främst mer privilegierade yrken, samtidigt som yrken med lägre status ofta har det motsatta förhållandet²³⁸. Det för tankarna till att det i Frihetsförmedlingens vision skulle innebära att medelklassen blir arbetsbefriade med basinkomst och kunna ägna sig åt sådant som de tycker är meningsfullt, medan till exempel barnskötaren eller vårdbiträdet, som kan ses ha ett jobb som är både fullt av innehåll och samhällsnyttigt, fortsätter som förr. Med tanke på att Frihetsförmedlingen även lägger vikt vid att människan essentiellt vill göra sådant som är meningsfullt kan det också i det här sammanhanget anknytas till diskussionen om och synen på kvinnodominerande vård- och omsorgsyrken som ett kall, vilket bidragit till att de inte värderas lika högt som andra yrken²³⁹. Det kan alltså riskera att rättfärdiga låga löner i omsorgsyrken då det ses som ett meningsfullt yrke för kvinnor, vilka kopplas samman med vårdande egenskaper.

Frihetsförmedlingens tal om meningslösa sysslor är något som kan vara kontroversiellt och väcka reaktioner hos läsare av deras material. Hur ska vi definiera vad som är meningslösa eller tomma sysslor, vem ska avgöra det, kan inte arbetet vara meningsfullt på olika sätt, frågar vissa läsare. Frihetsförmedlingen menar att det är många som själva upplever sina arbeten som tomma och meningslösa, och att vi idag upprätthåller ett system av mer arbete än vi egentligen behöver. Då måste samhället skapa jobb som det egentligen hade klarat sig utan. Men måste allt vara samhällsnyttigt då, och hur kan Frihetsförmedlingen ta tolkningsföreträde på vad som är meningsskapande för olika personer, skulle det vidare kunna frågas Frihetsförmedlingen då. Frihetsförmedlingen verkar dock inte mena att meningsskapande aktiviteter endast innebär samhällsnyttiga sådana, utan även sådant som är

²³⁶ Paulsen 2010

²³⁷ Fleischer 2013

²³⁸ Paulsen 2010 & Graeber 2013

²³⁹ Se t.ex. Mulinari, P. (2014). "Känslor och moral i arbetslivet". I Lundberg & Werner (red.) *Genusvetenskap, politik och samhällsengagemang*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning

meningsskapande för individen själv på något vis. Det är detta som är centralt i deras resonemang – att vi tappat kontakten med att göra sådant som har mening för oss, och att arbete idag bara innebär något vi måste göra utan att vi känner att det ger något mer än en lön. Detta kan interdiskursivt kännas igen från Marx alieneringsteori, där arbetet i kapitalismen frikopplas från dess skapande värde för individen²⁴⁰. Frihetsförmedlingens syn på arbete som något som så länge det känns meningsfullt på något vis för individerna som utför det kommer att ske automatiskt och problemfritt, kan ses som essentialistisk. Meningsfullt arbete finns i människans essens. I den hegemoniska arbetsdiskursen framställs lönearbete som något som ger mer än bara ett arbete – det ger också utveckling, gemenskap och så vidare – vilket bland annat kunde ses i *Barometerns* ledartext. Blir inte då den essentialistiska arbetsuppfattningen att föra ett liknande resonemang? Så länge det är ”rätt” typ av arbete så är det något meningsfullt och nyttigt. I den hegemoniska diskursen där arbete blir en skyldighet och där arbetsviljan hos individerna måste kontrolleras och arbetsovilja bestraffas (med utebliven ekonomisk ersättning till exempel) kan den bakomliggande synen på människan och arbetet tolkas som att ingen vill arbeta egentligen, och att ingen skulle arbeta om de inte av någon anledning var tvungna, därav all kontroll. Samtidigt framställs arbetet där paradoxalt nog som något som ger frihet, utveckling och en rad andra positiva mervärden. Men med en grundsyn som säger att människor är lata och ingen kommer arbeta om de inte av någon anledning är tvungna kan det också tänkas att det anses behövas ett idealiserande av arbetet och ett skapande av en arbetsideologi som får arbetet att framstå som något oundvikligt och självklart. Kan arbeidskritiken i detta fall alltså i grunden sägas vara arbetsromantisk, medan diskursen som upphöjer arbetet har en bakomliggande syn att arbetet är något som människor skyr och därför måste det både idealiseras och kontrolleras?

Frihetsförmedlingen har mycket interdiskursiva kopplingar till Paulsens bok *Arbetsambället*, det märks att de är influerade av hans texter då mycket av det de fokuserar på tas upp i den boken²⁴¹. Paulsen lägger skulden för arbetsambällets överlevnad, trots teknologiska effektiviseringar som för länge sedan kunde möjliggjort en kraftig förkortning av arbetstiden, på arbetsideologier och attityder till arbete. Dessa menar han är en kvarleva från den protestantiska arbetsplikten och industrialiseringens hårda indoktrinering av arbetet. Makt- och konfliktdimensioner i arbetet får en nedtonad roll i Paulsens arbetsambälle – förändras bara attityderna kan arbetsambället förändras.²⁴² Hos Frihetsförmedlingen är det också ett konsensus- snarare än ett konfliktperspektiv som är centralt. Det är inte ett systemomstörtande de förespråkar, utan snarare finns blinkningar till den hegemoniska politiska diskursen som att de vill framhäva att det går att förändra saker även inom systemet, så länge vi tonar ner det starka fokuset på ekonomiska värden till förmån för mer mänskliga, kreativa och miljömässigt hållbara värden.

Arbete framställs också av vissa läsare av Frihetsförmedlingens material som ett moraliskt påbud, något ”man gör rätt för sig” med, enligt den svenska modellen. Den som inte arbetar framställs också som en som snyltar på de andra, som arbetar. Den uppfattningen har en lång historisk tradition inom den

²⁴⁰ Marx 1988 & Gorz 1990 i Paulsen 2010

²⁴¹ Paulsen 2010

²⁴² Utifrån Fleischer 2013 & Spross 2013

svenska socialpolitiken men har återkommit starkare under de senaste decennierna²⁴³. Arbeta ses också som något som för med sig mycket mer än bara själva arbetet – självbestämmande, frihet, utvecklande av relationer med andra, självförtroende, möjlighet till omsorg av andra.

Arbetskritiken framställs som något förlegat och nostalgiskt i *Barometerns* ledartext. Även som något antikapitalistiskt och demokratikritiskt, med kopplingar till vänsterpolitik, Marx och totalitär kommunism. Detta kopplar jag till dagens postpolitiska/postideologiska klimat där ideologiernas tid anses vara förbi och alla alternativ till den neoliberal kapitalismen avhandlade och avskrivna²⁴⁴. Genom att den som talar för den hegemoniska tolkningen av arbete lyfter fram alternativen till denna som något redan gjort, något ideologiskt och demokratikritiskt döljs samtidigt det ideologiska i den hegemoniska tolkningen och det framstår som något självklart. Det gör det också lättare att vifta bort arbetskritiken utan att ta in vad den framför eller ta den seriöst.

Det främsta sättet att frigöra sig på enligt Frihetsförmedlingen är genom att göra sig mentalt fri från normer och strukturer. Dessa tycks väga tyngre än eventuella yttre omständigheter eller förutsättningar för frihet eller ofrihet. De lägger också stort fokus på individuell frihet och frigörelse, något som omnämns ofta i deras material. Genom detta skriver Frihetsförmedlingen in sig själva i dagens individualiseringsdiskurs där individen står i centrum och har allt ansvar för de yttre omständigheterna på sig²⁴⁵.

Det blir tydligt, utifrån diskussionerna i mitt material, att arbetskritiken och arbetsmoralen är två så pass skilda diskursordningar att den hegemoniska ofta har svårt att ta till sig något från den kritiska. De som inte håller med i det som Frihetsförmedlingen framför visar inga tecken på att försöka ta in andra synvinklar. De har så motsatta ingångsvinklar till frågan att det medför att det inte blir någon konstruktiv kommunikation mellan diskurserna. Det kan göra det svårare för de arbetskritiska diskurserna att få till en förändring av den hegemoniska diskursordningen²⁴⁶. Kanske kommer också därav Frihetsförmedlingens strategi om konsensus snarare än konflikt med den hegemoniska politiska diskursen.

7.4. Avslutande diskussion

Teorierna och föreställningarna om att vi lever i en postpolitisk värld där ideologierna och deras kamper är över bidrar till att sätta lock på de politiska debatterna och skapa konsensus om att konflikternas tid är över, men kan i sig förstås som ideologiskt²⁴⁷. Den neoliberal diskursen har lyckats med att skapa ideologiska självklarhetseffekter och få det att verka självklart att allt och alla ska underordna sig den ekonomiska logiken i samhället²⁴⁸. Lönearbetet ses som en sådan självklarhetseffekt – och förutom att alla i samhället ska lönearbeta så mycket som möjligt ses också lönearbetet som en

²⁴³ Davidsson 2015

²⁴⁴ Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²⁴⁵ Se t.ex. Dahlstedt 2009 & Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²⁴⁶ Utifrån Fairclough 1992

²⁴⁷ Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²⁴⁸ Fairclough 2003 & Fridolfsson et al 2015

universell lösning på alla tänkbara sociala problem. I dagens hegemoniska diskurs sätts också likhetstecken mellan lönearbete och frihet, vilket historiskt sett är ett relativt nytt fenomen.²⁴⁹ Det anses också finnas ett konsensus hos arbetare och kapital idag kring en gemensam strävan efter en ökad flexibilitet i arbetet och på arbetsmarknaden²⁵⁰. Men flexibilitet i arbetslivet gynnar endast ett fåtal som befinner sig överst på den sociala skalan, för resterande blir flexibilitet främst att innebära osäkerhet och försämrade arbetsvillkor²⁵¹.

Arbetet har under det senaste seklet både framhållits som en rättighet och som en skyldighet, och under de senare decennierna har det lagts alltmer betoning på just skyldigheten att arbeta och göra sig själv anställningsbar²⁵². Medborgarskapets sociala rättigheter har i allt högre grad kopplats till individens prestationer på arbetsmarknaden²⁵³. Samtidigt har det blivit allt mindre legitimt att inte ha ett arbete om du samtidigt inte har några pengar, och tillvaron som arbetslös i behov av ersättning eller bidrag har gjorts nästintill outhärdlig²⁵⁴. Frihetsförmedlingen ger uttryck för en önskan om att individens värde inte ska vara avhängigt lönearbetet, och att lönearbete inte ska ses som det enda sättet att bidra till eller vara delaktig i samhället på. I reaktionerna på Frihetsförmedlingens material syntes en stark moralisk diskurs kring lönearbetet, där du gör rätt för dig genom arbetet och där det ses som snyltande på andra att inte arbeta. Denna föreställning har funnits i svensk socialpolitik sedan länge men återigen betonats hårdare under de senaste decennierna. En individ ses som antingen närande eller tärande för samhället beroende på om denna lönearbetar eller erhåller bidrag.²⁵⁵ I den hegemoniska diskursen kring arbete finns en individualisering av ansvar och skuld för arbetslöshet samt krav på att individen ska bygga på sig själv som anställningsbart subjekt,²⁵⁶ vilket medför att det blir svårare att upptäcka strukturer, ideologier och hegemoniska intressen i diskursen. Dagens politiska och samhällsliga diskursordning kring arbete framställs ofta som självklar och ofrånkomlig²⁵⁷. En hegemoni kan dock aldrig vara total – även om det till synes inte finns några alternativ och dessa känns omöjliga att ens föreställa sig – utan den skapar samtidigt motstånd eftersom den ständigt är i kamp med konkurrerande uppfattningar²⁵⁸. Styrningen av individer genom en mer liberal metod med det som Dahlstedt kallar det aktiva medborgarskapets ideal där det är individerna som utefter vissa beräknliga valmöjligheter och värderingar så att säga styr sig själva²⁵⁹ anser jag också kan förstås tillsammans med hegemoni-

²⁴⁹ Davidsson 2016

²⁵⁰ Spross 2016

²⁵¹ Sennett 2002

²⁵² Hörnqvist 2008

²⁵³ Junestav 2004 & Kildal 2001

²⁵⁴ Dahlstedt 2009 & Weman 2011

²⁵⁵ Davidsson 2015

²⁵⁶ Junestav 2004, Hörnqvist 2008, Dahlstedt 2009, Davidsson 2016

²⁵⁷ Tesfahuney & Dahlstedt 2008

²⁵⁸ Fairclough 2010 & 1992

²⁵⁹ Dahlstedt 2009

begreppet. Detta då hegemonin uppnås genom ideologiska kamper och genom att integrera snarare än att bara direkt dominera²⁶⁰.

Något som jag tycker skiner igenom i Frihetsförmedlingens material är huruvida arbetskritiken i Frihetsförmedlingens tappning blir en arbetskritik för medelklassen? För det första den akademiska jargongen som både tyder på att de förväntar sig en viss typ av läsare²⁶¹ och som gör språket svårtillgängligt för den som saknar erfarenhet av denna typ av jargong. Även talet om mental frihet och betoningen vid individens frigörelse från de normer och strukturer som håller en fast i lönearbetet kan förstås som del i detta då detta betonas framför eventuella yttre faktorer och strukturer.

Frihetsförmedlingen lägger stort fokus på tomt, meningslöst eller överflödigt arbete - där en främst sitter av tiden – vilket kan sägas vara ett problem främst för tjänstemanna- och akademikeryrken och något som många i yrken som räknas som arbetarklassyrken inte kan känna igen sig i. Däremot kan ju arbetarklassyrken också kännas meningslösa för den som utför dem. Frihetsförmedlingen talar främst om en minskning av arbetet, samt ett avskaffande av de tomma yrkena – skulle det inte leda till att medelklassen blir de som i Frihetsförmedlingens vision arbetsbefrias, kan erhålla en basinkomst och kan ägna dagarna åt självvalda meningsfulla aktiviteter medan barnskötaren och vårdbiträdet fortsätter slita eftersom de trots allt har yrken med en mening för samhället?

Jag tycker också Frihetsförmedlingen lyfter många viktiga aspekter och frågor kring hur samhället, arbetet och välfärden ser ut idag, som till vilket samhälleligt pris vi ska vidhålla ett så starkt fokus på lönearbete och ekonomiska värden i samhället? Som jag visat har Frihetsförmedlingens arbetskritik ett konsensus-inriktat angreppssätt, där de också framhåller att det finns ett behov av att minska på arbetet och avskaffa det tomma arbetet, främst eftersom det är ett ineffektivt resursanvändande att organisera arbetet som det görs idag. Det kan ses som en strategi för att enklare få till en dialog med arbetsvurmarna, för som också kunnat ses blir det aldrig något konstruktivt möte mellan den hegemoniska och den arbetskritiska diskursen då de har så diametralt olika ingångsvinklar och utgångspunkter i frågan. Men att lägga fokus på behovet av minskat arbete kan också stjäla arbetskritikens argument och motståndskraft. Spross har en viktig poäng när hon skriver om olika argument för arbetstidsförkortning. Hon menar att risken med att tala om att det finns ett *behov* av kortare arbetstid, till exempel genom att dagens organisering av arbetet är oförnuftig och inte ett optimalt hushållande med resurser, är att frågan avpolitiserar och att det endast blir legitimt att diskutera då det går att bevisa detta. Snarare, menar Spross, behövs kanske en diskussion om *begäret* efter att arbeta mindre, om lyckan i att vara ledig och ha tid att göra ingenting eller just det en känner för, oavhängigt lönearbetets reproducerande.²⁶² Frihetsförmedlingen uttrycker en önskan om att komma bort från den samhälleliga fokuseringen och inordningen efter ekonomiska logiker. Kanske behövs för att detta ska bli möjligt ett större fokus även på själva begäret efter att arbeta mindre, annars riskerar frågan om till vilket pris (!) vi vill ha lönearbete att hållas kvar inom den ekonomiska diskursen

²⁶⁰ Fairclough 2010

²⁶¹ Utifrån Fairclough 1992

²⁶² Spross 2013: 104ff

och logikens ramar, där det ständigt måste bevisas att det verkligen är resurseffektivt med mindre arbete.

8. Sammanfattning

Studien är en kritisk diskursanalys av ett samtida arbetskritiskt projekt, *Frihetsförmedlingen*, vilket kan tolkas som ett politiskt projekt med inslag av att vara ett konstprojekt. Frihetsförmedlingen har en hemsida vilken i både utformning och material bygger på Arbetsförmedlingens hemsida, med skillnaden att Frihetsförmedlingen säger sig förmedla frihet istället för arbete.

En utgångspunkt för studien är att lönearbete och arbetslinjen haft en stark ställning under lång tid i Sverige²⁶³, och att lönearbete alltmer kommit att betonas som en medborgerlig skyldighet snarare än rättighet²⁶⁴ vilket också gör det intressant att studera motståndet till detta. Studiens syfte är att identifiera och analysera diskurser som är kritiska mot lönearbete och arbetslinjen i dagens samhälle. Jag identifierar diskursiva uttryck för arbetskritik ur mitt material samt ser vilka samtida diskurser det är de mer specifikt kritiserar. Jag tittar vidare på hur de kritiska diskurserna kan förstås utifrån en större social kontext inkluderande teori om ideologi och hegemoniska diskurser kring arbete och politik idag och under de senaste decennierna. Jag identifierar därtill motståndsstrategier och ser på hur arbete, arbetskritik, frihet och ofrihet diskuteras och framställs i och runt om projektet.

I resultatet framkommer att Frihetsförmedlingen vilar på en akademisk diskurs, vilket också kan ses som en motståndsstrategi då de använder denna för att skapa modalitet och avbryta vissa diskussioner med arbetsförespråkare som är kritiska till deras material. En central motståndsstrategi är också att göra en invertering av den hegemoniska diskursen kring lönearbete, vilket blir ett slags parodering på densamma. Det finns en idé om frihet från lönearbete hos Frihetsförmedlingen, vilket står i kontrast till den dominerande bilden av arbete som något som ger frihet. Frihetsförmedlingen lägger också fokus på det så kallade tomma eller meningslösa arbetet i dagens samhälle, och framhåller att det borde avskaffas och det andra arbetet kunna minskas så att vi istället kan fokusera på att göra sådant som känns meningsfullt och som är hållbart både socialt och miljömässigt. Frihetsförmedlingens kommer i studien också att förstås som del i den hegemoniska diskursen om individualisering i och med deras fokus på en frigörelse främst på ett mentalt plan där individen ska frigöra sig från inlärd normer och strukturer. De är också mer inriktade på konsensus med den dominerande politiska diskursen än politisk konflikt och avstår från att behandla sådant som kollektiv eller klassmässig kamp som historiskt varit centralt i arbetskritiska diskurser. De tycks snarare betona att den förändring de förespråkar är möjlig att genomföra inom det rådande systemet. Det finns också en förändringsdiskurs i Frihetsförmedlingens material som framhäver att styrande politiker inte hängit med i dagens utveckling och inte har de verktyg som krävs för att hantera den. I det här finns också en miljödiskurs där de menar att överproduktion med tillhörande överkonsumtion inte är hållbart, samt att det upprätthåller

²⁶³ Junestav 2004

²⁶⁴ Hörnqvist 2008

arbetsamhället. I den hegemoniska diskursen framställs samtidigt arbetskritiken som något nostalgiskt och förlegat. I kritiken av Frihetsförmedlingens material framträder också en moralisk arbetsdiskurs som handlar om vem som är närande och vem som är tärande på samhället²⁶⁵. Den arbetskritiska och den hegemoniska arbetsdiskursen tycks ha svårt att mötas i konstruktiv dialog då ingångspunkter till frågan är så olika. Därav kan också Frihetsförmedlingens strategi med konsensus snarare än konflikt förstås, då det kan vara en strategi för att lättare få till en till dialog. Det finns dock risk att den arbetskritiska diskursen undermineras om den alltför mycket fokuserar på att arbetet bör minskas av resurseffektiva skäl som att det är ett icke-optimalt hushållande med resurser att många yrkeskategorier idag är tomma på innehåll. Detta eftersom ett sådant resonemang medför ett kontinuerligt bevisbehov²⁶⁶ och kan hålla kvar diskussionen inom den ekonomiska diskursens ramar. Kanske måste vi också fokusera på att det finns ett begär efter mindre arbete enbart för själva njutningen i att inte arbeta?²⁶⁷

²⁶⁵ Davidsson 2015

²⁶⁶ Jfr Spross 2013

²⁶⁷ Jfr Spross 2013

9. Litteratur

9.1. Tryckta källor

- Alvesson, M. & Skoldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Andersson, M. (2003). *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*. Uppsala Universitet, Etnolore 28
- Bauman, Z. (2012). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. 2:a upplagan. Göteborg: Daidalos
- Borg, K. (red.) (2013). *After Work. Farväl till arbetslinjen*. Stockholm: Verbal förlag
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. New York: Routledge
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (red.) (2013). *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber
- Cederström, C. & Spicer, A. (2015). *Wellnesssyndromet*. Hägersten: Tankekraft förlag
- Dahlstedt, M. (2009). *Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*. Malmö: Liber
- Davidsson, T. (2015). *Understödet rationalitet. En genealogisk studie om arbetslinjen under kapitalismen*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete
- Davidsson, T. (2016). "Är arbete inkluderande? Ett kritiskt perspektiv på det tidiga 2000-talets arbetslinje". I Petersson och Davidsson (red.) *Social exkludering. Perspektiv, process, problemkonstruktion*. Lund: Studentlitteratur
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse*. New York: Routledge
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis*. 2:a upplagan. Harlow: Longman
- Fairclough N. (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press
- Fleischer, R. (2013). "Vad är det som kritiserar i arbetskritiken?" I Borg (red.) *After Work. Farväl till arbetslinjen*. Stockholm: Verbal förlag
- Fridolfsson, C. et al (2015). "Ideologi i makt och motstånd". Malmö: *Fronesis* nr 52-53
- Graeber, D. (2013). "Nonsensjobb", i Borg (red.) *After work. Farväl till arbetslinjen*. Stockholm: Verbal förlag
- Hörnqvist, M. (2008). "Disciplinerande aktivering – den svenska arbetsmarknadens undervåning". I Tesfahuney & Dahlstedt (red.). *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Hägersten: Tankekraft förlag
- Janson, P. (2003). *Den huvudlösa idén. Medborgarlön, välfärdspolitik och en blockerad debatt*. Lund: Arkiv förlag
- Junestav, M. (2004). *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Uppsala universitet Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Karlsson, C. J. (2013). *Begreppet arbete: definitioner, ideologier och sociala former*. Lund: Arkiv

- Karlsson, C. J. (2008). *Den smidiga mellanchefen – och andra motståndsb berättelser*. Malmö: Gleerups
- Kildal, N. (red.) (2001). *Den nya sociala frågan – om arbete, inkomst och rättvisa*. Göteborg: Daidalos
- Kozinets, R (2010). *Netnography. Doing Ethnographic Research Online*. London: Sage
- Mulinari, P. (2014). "Känslor och moral i arbetslivet". I Lundberg & Werner (red.) *Genusvetenskap, politik och samhällsengagemang*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning
- Nikander, P. (2008). "Constructionism and Discourse Analysis". I Holstein & Gubrium (red.) *Handbook of Constructionist Research*. New York: Guilford Press
- Paulsen, R. (2010). *Arbetsambället. Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups
- Paulsen, R (2013). *Empty Labor. Subjectivity and Idleness at Work*. Uppsala Universitet, Sociologiska institutionen
- Sanne, C. (2010). *Keynes barnbarn – en bättre framtid med arbete och välfärd*. Stockholm: Forma
- Sennett, R. (2007). *Den nya kapitalismens kultur*. Stockholm: Atlas
- Sennett, R. (2002). "Kampen mot det flexibla företaget". *Fronesis* nr. 1-2 2002.
- Spencer, H. (2011) [1851]. *Social Statics: Abridged and Revised Together with the Man versus the State*. London: BiblioLife
- Spross, L. (2016). *Ett välfärdsstatligt dilemma. Statens formuleringar av en arbetstidsfråga 1919-2002*. Uppsala Universitet. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Spross, L. (2013). "Workers of all countries, call it a day! Arbetstidsförkortning och arbetskritik". I Borg (red.) *After Work. Farväl till arbetslinjen*.
- Standing, G. (2013). *Prekariatet. Den nya farliga klassen*. Göteborg: Daidalos
- Strannegård, L. (2007). "Kvalitet på modet". I Strannegård (red.) *Den omätbara kvaliteten*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Stuart Mill, J. (2009) [1859]. *Om friheten*. Stockholm: Natur & Kultur
- Tesfahuney, M. & Dahlstedt, M. (2008). "Betraktelser över en postpolitisk samtid" I Tesfahuney & Dahlstedt (red.) *Den bästa av världar? Betraktelser över en postpolitisk samtid*. Hägersten: Tankekraft förlag
- Weman, J. (2011). *Åtgärdslandet - Arbetsförmedlingens svarta bok*. Stockholm: Federativ förlag
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Örestig, J. et al (2015). "EU-migrantdebatten som ideologi". Malmö: *Fronesis* nr 52-53

9.2. Otryckta källor

Arbetsförmedlingen, *Hitta jobb med sociala medier*. <http://www.arbetsformedlingen.se/For-arbetssookande/Tips-och-rad/Sociala-medier.html> Hämtad senast 2016-05-17

Arbetsförmedlingen, *Vi förmedlar jobb och kompetens*. <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Var-verksamhet/Allmant-om-oss.html> Hämtad senast 2016-05-17

Arbetsförmedlingen, *95 000 fler jobb 2014 och 2015*. <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Statistik-prognoser/Prognoser/Prognoser/Riket/2014-06-11-95-000-fler-jobb-2014-och-2015.html> Hämtad senast 2016-05-27

Drougge, B. (2015-10-24). "Frihetsförmedlingen invigs i Hässleholm. *Kristianstadsbladet*. <http://www.kristianstadsbladet.se/hassleholm/frihetsformedling-invigs-i-hassleholm/> Hämtad 2016-05-20, är dock numer endast tillgänglig i sin helhet för prenumeranter. Skärmbild finns.

Frihetsförmedlingen <http://frihetsformedlingen.se/> Hämtad senast 2016-05-27

Frihetsförmedlingen, *Aktuell frihetsstatistik*. http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_statistik1.html Hämtad senast 2016-05-16

Frihetsförmedlingen (2014) *Använd ditt kontaktnät*. http://frihetsformedlingen.se/files/Frihetstips_1.pdf Hämtad senast 2016-05-14

Frihetsförmedlingen, *Dags för mental fritid!* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_artikel3.html Hämtad senast 2016-05-15

Frihetsförmedlingen, *Ersättning vid ofrihet*. <http://frihetsformedlingen.se/html/frihetssokande.html> Hämtad senast 2016-05-15

Frihetsförmedlingens Facebook-sida: <https://sv-se.facebook.com/frihetsformedlingen/> hämtad senast 2016-05-24

Frihetsförmedlingen, *Finns alternativet till arbetsamballet i själva verket?* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_artikel8.html Hämtad senast 2016-05-18

Frihetsförmedlingen, *Frihetscertifiering*. http://frihetsformedlingen.se/html/frihetsgivare_certifikat.html Hämtad senast 2016-05-15

Frihetsförmedlingen, *Frihetsökande*. <http://frihetsformedlingen.se/html/frihetssokande.html> Hämtad senast 2016-05-30

Frihetsförmedlingen, *Hitta en ledig plats*. <http://frihetsformedlingen.se/html/platsbanken.html> Hämtad senast 2016-05-14

Frihetsförmedlingen, *Hur räknas ofriheten?* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_statistik2.html Hämtad senast 2016-05-16

Frihetsförmedlingen, *Inläsningen över tid*. http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_statistik3.html Hämtad senast 2016-05-27

Frihetsförmedlingen, *Innanförskapet: Jag är Döden*. http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_artikel11.html Hämtad senast 2016-03-08

Frihetsförmedlingen, *Kan mindre arbete rädda miljön?* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_artikel7.html Hämtad senast 2016-05-29

Frihetsförmedlingen, *Ny som frihetsökande?* http://frihetsformedlingen.se/html/frihetssokande_ny_sokande.html Hämtad senast 2016-05-15

Frihetsförmedlingen (2014-09-18). *Pressmeddelanden, Skaffa ditt eget fribetstillstånd/ /Frihetsförmedlingen lanserar nya arbetskritiska funktioner.* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_press2.html Hämtad senast 2016-05-23

Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist – Debattartiklar.* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_press3.html Hämtad senast 2016-05-23

Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist – Pressbilder.* http://www.frihetsformedlingen.se/html/om_oss_press4.html Hämtad senast 2016-05-28

Frihetsförmedlingen, *Pressrum – för dig som är journalist – Pressmeddelanden.* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_press2.html Hämtad senast 2016-05-23

Frihetsförmedlingen (2014-10-05). ”Sluta tvinga folk att arbeta”. *Arbetaren.* <https://www.arbetaren.se/2014/10/05/sluta-tvinga-folk-arbeta/> Hämtad senast 2016-05-29

Frihetsförmedlingen, *Ska du upp eller ned?* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_artikel5.html Hämtad senast 2016-03-09

Frihetsförmedlingen, *Så här går en fribetsetableringsträff till.* http://frihetsformedlingen.se/html/frihetsgivare_traff.html Hämtad senast 2016-05-30

Frihetsförmedlingen, *Så här styrs vår verksamhet.* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_styrning.html Hämtad senast 2016-05-27

Frihetsförmedlingen (2015). *Sök fribet som passar dig.* http://frihetsformedlingen.se/files/Frihetstips_3.pdf Hämtad senast 2016-05-15

Frihetsförmedlingen, *Uppdraget.* http://frihetsformedlingen.se/html/om_oss_uppdrag.html Hämtad senast 2016-05-13

Jönsson, D. (2015-01-14). ”Vid en estetisk avgrund”. *Dagens Nyheter Kultur.* <http://www.dn.se/kultur-noje/konst-form/vid-en-estetisk-avgrund/> Hämtad senast 2016-05-23

Karlsson, H. (2015-01-22) ”Frihetsförmedlingen öppnar lokalkontor”. *Göteborgs Fria,* <http://www.goteborgsfria.se/artikel/116509> Hämtad senast 2016-05-23

Nationalencyklopedin, arbetslinjen. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/arbetslinjen> Hämtad 2016-06-13

Noväng, L. & Huntington, J. (2015-03-03). ”Mindre fokus på arbete skulle ge ett mänskligare och mer innovativt samhälle”. *Sydsvenskan.* <http://www.sydsvenskan.se/2015-03-03/mindre-fokus-pa-arbete-skulle-ge-ett-manskligare-och-mer-innovativt-samhalle> Hämtad senast 2016-05-28

Tunström, M (2016-01-08). ”Ett museum över vänstern”. *Barometern OT,* <http://www.barometern.se/ledare/ett-museum-over-vanstern/> Hämtad 2016-03-09

Svensson, K. (2014-09-15). ”Arbeta och producera mindre” *Norrköpings tidningar.* <http://www.nt.se/opinion/debatt/arbeta-och-producera-mindre-10152011.aspx> Hämtad senast 2016-05-28

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> Hämtad 2016-03-08

Önell, B. (2015-10-16). "Förmedling för frihet öppnar kontor". *Frilagt Hässleholm*.
<http://www.frilagt.se/2015/10/16/frihetsformidling-oppnar-kontor/> Hämtad senast 2016-05-16

Önell, B (2015-10-23) "Frihetskantor invigdes i Hässleholm". *Frilagt Hässleholm*,
<http://www.frilagt.se/2015/10/23/frihetsformidlingen-i-hassleholm-invigdes/> Hämtad senast 2016-05-23